

VITAINDÍTÓ

Bakk Miklós – Szász Alpár Zoltán – Székely István Gergő

Parlamenti és elnökválasztás Romániában 2004 novemberében

I. Előzmények, politikai kontextus

A korábbi választások

2004. november 28-án parlamenti választásokat tartottak Romániában, és ugyanekkor került sor az államelnök-választás első fordulójára is. Ez volt az ötödik államfőválasztással egy időben lebonyolított parlamenti választás Romániában az 1989-es kelet-közép-európai fordulat nyomán kialakult többpárti politikai rendszerben.

Az első többpárti választásra 1990. május 20-án került sor. Ez gyakorlatilag legitimálta az átmenet „proto-alkotmányát”¹, a posztkommunista Nemzeti Megmentési Front (FSN) és ellenzéke (Nemzeti Liberális Párt, Parasztpárt, RMDSZ) közötti megegyezéssel kialakított arányos választási rendszert. A választás eredményeképpen megalakult Románia új, alkotmányozó feladattal is megbízott parlamentje, amelyben az FSN óriási többséggel rendelkezett, az RMDSZ pedig a második legerősebb politikai szerevezetként volt jelen². Románia államfőjévé Ion Iliescut választották.

Az 1992. szeptember 27-én megtartott második parlamenti választás előtt egy kétpólusú pártrendszer irányában mutató fejlődés rajzolódott ki. Bár ezeken a választásokon a román középjobb (polgári, történelmi) pártjai a Demokratikus Konvencióba (CDR) tömörülve egységesen léptek fel, nem sikerült győzelmet aratniuk. A Nemzeti Megmentési Frontot viszont a kormányzás két és fél éve megosztotta: a választások előtt fél évvel a FSN-ből kivált az Iliescu vezette Nemzeti Megmentés Demokratikus Frontja (FDSN)³, amely megnyerte a szeptemberi választásokat, és kormányt alakított⁴. Ugyanakkor a posztkommunista tömb kettéválásának eredményeképpen 1992 és 1996 között az ellenzék is megosztott lett⁵, ez pedig a kommunista-antikommunista ideológiai törésvonal elhalványulásához vezetett. Ion Iliescut ismét megválasztották államelnöknek.

A harmadik, 1996. november 3-i parlamenti választásokat már a Demokratikus Konvenció nyerte meg, s ezzel – némi történelmi fáziskéséssel – Romániában is sor került arra a váltásra, amelyet a jobbközép erők a kelet-közép-európai országokban már 1990–92 között megvalósítottak. A De-

mokratikus Konvenció az előző ciklus ellenzéki szociáldemokrataival⁶ alakított koalíciót, amelynek immár az RMDSZ is tagja lett. A Demokratikus Konvenció jelöltje, Emil Constantinescu lett az államfő.

A 2000. november 26-i választásokat meghatározó fejlemény a Demokratikus Konvenció felbomlása volt, aminek eredményeképpen a jobboldali pártszövetségből csupán a Nemzeti Liberális Párt jutott be a parlamentbe. A választásokat a Szociáldemokrata Párt (PSD) nyerte meg, ellenzékbe a korábbi kormány három tagja – a Nemzeti Liberális Párt, a Demokrata Párt és az RMDSZ – került, és mellettük a Nagy-Románia Párt jutott még mandátumokhoz. A Szociáldemokrata Párt egyedül kormányzott, többsége az RMDSZ parlamenti támogatása révén volt. Államfő ismét Ion Iliescu lett, akinek – a jobboldal összeomlása folytán – ezúttal a szélsőséges Nagy-Románia Párt jelöltje, Corneliu Vadim Tudor volt a második forduló ellenfele.

Politikai és gazdasági folyamatok 2000–2004 között

A 2000–2004 közötti időszakot a következő folyamatok határozták meg:

a) A kormányzat az Európai Unióval folytatott csatlakozási tárgyalások lezárását tekintette az egyik legfontosabb célnak. A PSD-kormány 2000 februárjában kezdte meg a csatlakozási fejezetek letárgyalását, és bár az EU által egy „csoportot” alkotó párosban – Bulgária mellett – Románia volt a „kullogó”⁷, az Unió a 2004-es csatlakozásra várakozó tiz jelölt sikeres felvétele nyomán meglehetősen eltökélte vált Románia és Bulgária egyidejű felvételében⁸. Mindezt a kormány saját teljesítményeként tüntette fel.

b) A gazdasági folyamatokat erőteljes növekedés jellemezte (bár a strukturális problémák jó része megoldatlan maradt). A növekedés üteme 2002 és 2004 között 4,9% és közel 8% között volt, s ezzel a kiugrónak nevezhető mutatóval Románia egy lassú felzárkózásba kezdett az európai átlaghoz képest⁹:

1. táblázat. *Gazdasági felzárkózás Romániában 1999–2003 között*

Év	Egy főre eső GDP az európai átlaghoz képest
1999	23%
2000	23%
2001	24%
2002	27%
2003	30%

Ennek ellenére Románia még mindig jócskán elmarad a bővítés első hullámába tartozó államokhoz képest, amelyeknek egy főre eső GDP-je az eu-

rópai átlag 47%-át teszi ki¹⁰. A növekedés azonban kellő mértékű volt ahhoz, hogy a kormány gazdasági stabilitásról, sikerekről beszélhessen.

c) Politikai téren a Szociáldemokrata Párt kellően magabiztos kormányzása és klientúra-építése határozta meg a 2000–2004-es időszakot. E folyamat egyik jellemzője a polgármesterek átállása a kormánypártba: a PSD a 2000-es helyhatósági választásokon a polgármesteri mandátumok 37,21%-át szerezte meg, 2001-ben azonban már a polgármesterek 53,6%-át láthatta soraiban, 2003 végén pedig a polgármesteri mandátumok 64,4%-át birtokolta, vagyis majdnem megkétszerezte polgármesterei számát.¹¹ A parlamentben az „átülések” száma a képviselői és szenátori mandátumok körülbelül 10 százalékát érintette. Az „átállások” magyarázata minden bizonnyal a kormány redistributív nyomásgyakorlásában rejlik¹², ezt látszik igazolni, hogy a polgármesteri mandátumok számának növekedése – igaz, jóval kisebb mértékben – még azoknál a pártoknál is tapasztalható, amelyek a PSD-kormány támogatói voltak. A kormánykoalíció tagjaként a Román Humanista Párt (PUR) a 2000-es 32-ről 76-ra, a kormányt a parlamentben támogató RMDSZ pedig 148-ról 159-re növelte polgármesteri mandátumainak számát.¹³ Mindeközben az ellenzéki parlamenti pártok polgármesteri mandátumokat veszítettek.

Az ellenzék stratégiáját e három folyamat határozta meg. Minthogy az európai integrációs folyamat eredményei, valamint a gazdasági növekedés tekintetében a kormány nem volt sikeresen támadható, az ellenzéki párt-szövetség (a D.A. szövetség¹⁴) a klientúra-építést és főleg annak a sajtóban jóval láthatóbb és a közvélemény előtt is hatásosan kiaknázható vonatkozását támadta: a korrupciót. A korrupció kulcsszava a választási stratégia szempontjából már csak azért is hasznosnak bizonyult, mivel ehhez kapcsolhatóak voltak azok a reformfolyamatokkal kapcsolatos hiányosságok, amelyek az Európai Bizottság éves országjelentéseiben is megjelentek; ezek között az igazságügy reformja szerepelt az első helyen.

A parlamenti választási stratégia kialakításában a 2004. júniusi helyhatósági választásoknak volt meghatározó szerepük. A megyei önkormányzati jelöltlistákra leadott szavazatok alapján a pártok között a következő rangsor alakult ki: PSD (Szociáldemokrata Párt) – 32,71%; PNL (Nemzeti Liberális Párt) – 15,99%; PD (Demokrata Párt) – 12,79%; PRM (Nagy-Románia Párt) – 8,10%; RMDSZ – 5,67%; PUR (Román Humanista Párt) – 6,01%; D.A. szövetség (PNL–PD) – 5,08%. A többi párt két százalék alatti eredményt ért el (a százalékok az összes érvényes szavazatra vonatkoznak).

Minthogy a megyei jelöltlistákra leadott szavazatok tükrözik leginkább a pártopciókat, a fentebbi eredmények alapján a Nemzeti Liberális Pártból és a Demokrata Pártból létrejött ellenzéki D.A. szövetség a helyhatósági választások győztesének tekinthette magát a $15,99+12,79+5,08=33,86$ százalékos eredménnyel. Az eredményből a szövetségi stratégia sikere rajzolód-

dott ki a novemberi parlamenti választásokra, azonban az ütőképes szövetség kialakulását két körülmény hátráltatta. Az egyik: nem tűnt egyből megvalósítható projektnek a két párt fúziója, mivel a PNL egy jobboldali liberális doktrínát képviselt, a PD viszont szociáldemokrata pártként határozta meg magát.¹⁵ A másik: a szövetséget megjelenítő vezérpolitikust is csak hosszabb belső egyeztetések és átalakítások nyomán találta meg a két párt Traian Băsescu személyében, aki viszont a kampány idején a román politikai elit legjobb kommunikátorának bizonyult.¹⁶

A választási rendszer módosítása, egyéb intézkedések, nemzetközi reakciók

Az arányos román választási rendszert megalapozó kompromisszum 1990 tavaszán jött létre a Nemzeti Megmentési Front (FSN) és az akkor újjalakult történelmi pártok között; ezt a kompromisszumot a 92/1990-es törvényrendelet tartalmazza. Ennek alapján a parlament mindkét házát arányos választási rendszerben választották meg, amelyben a választókerületeket a megyék alkották. A képviselőház esetében a töredékszavazatok számára országos kompenzációs kosarat alakítottak ki a mandátumok utólagos területi visszaosztásával. A listaállítás területi és kötött. A parlament két házának megválasztásával egy időben került sor az államfő megválasztására abszolút többségi, kétfordulós rendszerben (amennyiben az első fordulóban egyetlen jelölt sem szerezte meg az összes érvényes szavazatok 50 százalékát, a két legjobb eredményt elérő jelölt egy második fordulóban mérkőzött).

A választási rendszer először 1992-ben módosult, amikor bevezették a 3%-os választási küszöböt, majd 2000-ben, amikor ezt a küszöböt 5%-ra emelték. A küszöbök bevezetése jelentősen csökkentette a parlamentbe bejutó pártok számát. Ugyancsak 1992-ben vezették be a kompenzációs kosarat a felsőház (szenátus) megválasztásába is. A mandátumok kiosztása a körzetek szintjén a „legnagyobb maradék”-formula (Hare-kvóta) alapján történik, de a körzetekben (a megyékben és Bukarestben) kiosztatlanul maradt mandátumokat a kompenzációs kosárban összegyűlt töredékszavazatok D’Hondt-módszer szerinti visszaosztásával osztják ki.

A küszöbök bevezetése mellett a pártok bejegyzésének szigorítása¹⁷ is a politikai mezőny, a versenyzők számának jelentékeny korlátozását eredményezte. E két tényező együttesen mind a választáson részt vevő, mind a parlamentbe bejutó pártok számát mérsékelte.¹⁸ Mindez egyes szerzők szerint a román „pártokrácia” kialakulását eredményezte.¹⁹

Általánosabb megvilágításban a választásokkal lezárult kormányzati ciklus legfeljebb a román demokrácia stagnálási időszakának tekinthető, bár minden bizonnyal pontosabb lenne visszaesésről beszélni. E tanulmány egyik társszerzője több mint másfél évvel korábban felhívta a figyelmet arra, hogy a szociáldemokrata kormány által – és sajnos az RMDSZ segéd-

letével – elfogad(tat)ott jogszabályok és intézkedések közül némelyek hátráltatták a demokrácia megszilárdulását. Ezek sorába tartozik az előző bekezdésben említettekén kívül az eredeti javaslatához képest engedékenyebb változatban megszavazott korrupcióellenes törvény, hogy a választási kampány napirendjéhez leginkább illeszkedő kérdést említsünk.²⁰ Sőt a nemrég lezajlott választások, politikai előzményeikkel együtt, tökéletesen illeszkednek a leírt folyamatba, amelynek másik ismérve a politikai piacra való belépés küszöbének diszkriminatív módon véghezvitt emelése is. Nevezetesen a 2004 novemberében esedékes választások előtt a román parlament újabb választási törvényt fogadott el (a 373/2004-es számú törvény), amelynek a kisebbségi szervezetekre vonatkozó rendelkezései a már parlamenti képvisellel rendelkező kisebbségi szervezeteket részesítik előnyben a választásokon való indulás feltételei tekintetében.²¹ Ezt az előírást az EBESZ legutóbbi, a romániai választásokról készült jelentése is bírálta.²² Az EBESZ emellett bírálta a törvény azon rendelkezéseit, amelyek a választók részvételének ellenőrizhetőségét gyengítik, így a például a „speciális választói névjegyzéket”, amellyel kapcsolatosan többször is felmerült a csalás lehetősége. A nemzetközi közvélemény reakciója azonban nem merült ki ennyiben. A *Freedom House* intézet szakértői csoportja ugyanis mindenekelőtt a választások első fordulójával kapcsolatban felmerült kifogások miatt minősítette vissza Romániát a *politikai jogok* tiszteletben tartásának vonatkozásában. Így hazánk Burkina Faso, Elefántcsontpart, Fehéroroszország, Haiti, Litvánia, Malawi, Nepál, Örményország és Zimbabwe társaságában azon országok sorát gyarapította, amelyek rosszabb pontszámmal zárták a 2004. esztendőt, de besorolásuk nem változott. A neves intézet szerint Románia továbbra is a világ 89 „szabad országának” (*free country*) egyike, azaz liberális demokráciának minősül, de ebben a kategóriában a legmagasabb pontszámúak közé tartozik.²³

II. A választások és eredményeik

A választás résztvevői

A 2004. november 28-án megtartott parlamenti választáson 24 párt²⁴ és választási szövetség, továbbá 28 kisebbségi szervezet állított jelölteket – ez minden eddigi választásnál kevesebb. 2000-ben ugyanis 34 párt és választási szövetség, valamint 35 kisebbségi szervezet, 1996-ban pedig 32 párt és szintén 32 kisebbségi szervezet indult, a két korábbi választáson pedig még többen. A csökkenő trend egyfajta természetes szelekcióra enged következtetni, a jelentéktelen pártocskák közül egyre több tűnik el és merül feledésbe. A mechanizmus (elméleti) magyarázata az, hogy a demokratizálódás kezdeti időszakában a szereplők – azaz a pártok – nem ismerik kellőképpen sem az intézmények működésének logikáját, sem a többi szereplő vi-

selkedését. Pontatlan percepcióik és várákozásaik következtében a politikai aréna alakulását kísérletezések és korrekciók (*trial and error*) sorozata jellemzi.²⁵ A mostani adatok arra utalnak, hogy – az előző fejezetben ismertetett „pártokrácia” mellett – a társadalmi tanulás is szerepet játszik abban a folyamatban, amelyben a politikai aktorok számának csökkenésével a román demokrácia intézményi kerete is szilárdabbá vált.

Ugyanakkor az elnökjelöltek száma alig látszik apadni, hiszen az 1996. évi csúcserték (16) után az előző és a mostani választások alkalmával is tizenkét jelölt szállt harcba. Ez a jelenség részben a pártok kampány- és kommunikációs stratégiájából ered. 2004-ben a közvélemény-kutatások szerint a legnagyobb esélyes mindvégig a *Szociáldemokrata Párt* (PSD) és a *Román Humanista Párt* (PUR) szövetségének a közös jelöltje, Adrian Năstase volt, őt követte az ellenzéki *Igazságosság és Igazság* (*Dreptate și Adevăr* – D.A.) szövetség jelöltje, Traian Băsescu, a nagyromániás Corneliu Vadim Tudor és a *Romániai Magyar Demokrata Szövetség* (RMDSZ) jelöltje, Markó Béla. Rajtuk kívül régi és új arcok egyaránt felbukkantak: Petre Roman volt miniszterelnököt nem riasztotta vissza egy újabb próbálkozástól 2000-es elnökválasztási fiascoja; Temesvár polgármestere, Gheorghe Ciuhandu a *Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt* (*Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat* – PNȚCD) színeiben szállt harcba; a multimilliomos George alias Gigi Becali pedig – aki főleg a labdarúgás világában ismert – újonnan megvásárolt pártja, az *Új Generáció Pártja* (*Partidul Noua Generație* – PNG) élén jelöltette magát. A volt államelnök, Emil Constantinescu új pártja, a *Népi Akció* (*Acțiunea Populară* – AP)²⁶ részéről Marian Miluț indult. Az elnökjelöltek listáját Alexandru Raj Tunaru, volt nagyromániás képviselő (*A Demokrata Ifjúság Pártja* – *Partidul Tineretului Democrat*), Gheorghe Dinu (független), Ovidiu Tudorici (*Románia Újjáépítéséért Szövetség* – *Uniunea pentru Reconstrucția României*) és Aurel Rădulescu (*Kereszténydemokrata Népi Szövetség* – *Alianța Popular Creștin Democrată*) neve egészítette ki.

Az eredmények: szavazatok és mandátumok

A versenybe szállt pártok és kisebbségi szervezetek számának áttekintése, valamint a legfelsőbb állami hivatalt megpályázó politikusok felsorolása után vizsgáljuk meg az összesített eredményeket. A parlamenti bejutási küszöböt a *Szociáldemokrata Párt* és a *Román Humanista Párt* választási szövetsége, a *Demokrata Pártot* (*Partidul Democrat* – PD) és a *Nemzeti Liberális Pártot* (*Partidul Național Liberal* – PNL) tömörítő D.A. szövetség, a *Nagy-Románia Párt* (*Partidul România Mare* – PRM) és az RMDSZ haladta meg, továbbá – akárcsak 2000-ben – 18 nemzeti kisebbség jutott alsóházi mandátumhoz. A többi párt közül csak az *Új Generáció Pártja* és a *Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt* ért el – 1% fölötti – említésre méltó

eredményt. A parlamenti szereplők tehát ugyanazok maradtak, mint 2000-ben, az erőviszonyok viszont jelentős mértékben megváltoztak, bár a legtöbb szavazatot, akárcsak négy évvel ezelőtt, ismét a *Szociáldemokrata Párt* és a *Humanista Párt* választási szövetsége gyűjtötte. Az egyes pártoknak az érvényes szavazatok számához viszonyított eredményét és a parlamenti mandátumok eloszlását az 2. táblázat foglalja össze:

2. táblázat. *A parlamenti pártok eredményei a 2004-es választáson*

Párt/választási szövetség	Képviselőház				Szenátus			
	v	v %	s	s %	v	v %	s	s %
PSD+PUR	3 730 352	36,61	132	42,04	3 798 607	37,13	57	41,61
D.A.	3 191 546	31,33	112	35,67	3 250 663	31,77	49	35,77
PRM	1 316 751	12,92	48	15,29	1 394 698	13,63	21	15,33
RMDSZ	628 125	6,17	22	7,01	637 109	6,23	10	7,30
Összesen	8 866 774	87,03	314	100,00	9 081 077	88,76	137	100,00

Az elnökválasztás második fordulójába a várakozásoknak megfelelően a szavazatok 40,94%-át megszerző Adrian Năstase és a mögötte több mint 7%-kal elmaradó Traian Băsescu (33,92%) jutott be. Corneliu Vadim Tudorra a választók 12,57%-a, Markó Bélára 5,10%-a szavazott, a többi jelölt pedig elhanyagolható eredményt ért el. A második fordulóban azonban fordult a kocka, Traian Băsescu a szavazatok 51,23%-ával megelőzte Adrian Năstaset, akire a választók 48,77%-a voksolt. Ennek következtében a rendszerváltás után először fordult elő, hogy nem az a párt alakított kormányt, amely a legtöbb szavazatot kapta. Băsescu államfő Călin Popescu-Tăriceanu liberális politikust kérte fel az új kormány megalakításra. A PSD+PUR választási szövetség csak a kormányalakításig tartott, Dan Voiculescu humanistái ugyanis átálltak a D.A. szövetség oldalára. Ezért a mandátumok eloszlását szükséges a választási szövetségeken belül differenciáltan is ismertetni, s egyben szemléltetni, hogy milyen erőviszonyok mellett alakult meg a Tăriceanu-kormány:

3. táblázat. *A mandátumeloszlás a 2004. évi választások nyomán*

	Képviselőház	Szenátus
PSD	113	46
PUR	19	11
PNL	64	28
PD	48	21
PRM	48	21
RMDSZ	22	10
Kisebbségek	18	-
Összesen	332	137

A részvétel adatai

A részvétel két igen fontos dimenzióját vizsgáljuk: a szavazói hajlandóságot vagy „kedvet”, valamint a szavazók jártasságát. Ez utóbbit a pusztán technikai vonatkozásában elemezzük, vagyis csak az „elrontott” szavazócédulák arányának változását tanulmányozzuk.

A legutóbbi választások alkalmával a képviselőházi listákra leadott szavazatok 5,18%-a érvénytelen volt, a szenátusi listák esetében az arány 5,15%, az elnökválasztás első fordulóját tekintve pedig 3,14% volt. Összehasonlításképpen ezek az értékek 2000-ben, illetve 1996-ban rendre: 6,11%, 5,66%, és 3%, illetve 6,38%, 6,01% és 3,33% voltak. Az ismertetett eredmények csökkenő tendenciát mutatnak, ahogyan az a demokrácia előrehaladtával várható, vagyis ahogyan a választópolgárok fokozatosan megtanulják a szavazás technikáját. A tiltakozásból történő érvénytelen voksolás jelenségét nem áll módunkban tetten érni, de vélhetőleg makroszinten nem is kell számolni ezzel a jelenséggel; e kérdés azokban a szavazókörzetekben vizsgálendő, amelyekben – „lokálisan” – megnőtt az érvénytelen szavazatok száma, eltérően a korábbi értékektől.

A Romániában megtartott ötödik szabad választáson minden eddiginél alacsonyabb volt a részvételi arány (58,51%), annak ellenére, hogy a sajtóban a választások előtt gyakran megfogalmazódott a jóslat, miszerint a jobboldal megerősödésének köszönhetően a választásoknak reális tétjük lesz, és így nagyobb érdeklődésre lehet majd számítani. A részvétel értékelésekor viszonyítási alapként elsősorban az előző négy választás szolgálhat, amelyeken a következő részvételi arányokat regisztráltuk: 1990: 86,19%; 1992: 76,29%; 1996: 76,01%; 2000: 65,31%.²⁷ A választási részvétel tehát nyilvánvalóan visszaesően van. Ez a tendencia a nyugati demokráciákban tapasztalt csökkenésnél sokkal erősebb, de egyes közép-kelet-európai államokban is stabilabbnak mondható a részvétel, mint Romániában (így például Szlovákiában vagy Bulgáriában – bár az utóbbi országban ez csak a

parlamenti választások vonatkozásában érvényes, az elnökválasztásokra nem).²⁸ Románia a távolmaradás tekintetében inkább Magyarországra vagy Lengyelországra kezd hasonlítani, ahol (kivéve a 2002. évi magyar választások második fordulóját) a szavazatra jogosultak fele, legjobb esetben kétharmada vállalta csak a voksolással járó fáradságot.²⁹ A csökkenő tendencia országunkban azért is elgondolkodtató, mert az elmúlt tizenöt év negatív népességszaporulata következtében a lakosságon belül emelkedett a szavazatra jogosultak száma (2004-ben 2000-hez viszonyítva 750 000-rel több választót tartalmazott a névjegyzék, mégis 765 000-rel kevesebben járultak az urnák elé). A rendszerváltás eufóriája, ami az első választások magas részvételi arányát magyarázta, már 1992-re elmúlt, az antikommunista erők 1996-ban hőn áhított, de megvalósulásával csak még több csalódást okozó hatalomra kerülése pedig azok illúzióit is eloszlatta, akik addig az átmenet nyomorúságait a kommunista utódpartok rovására írták. Egyre többen ábrándultak ki a pártokból, politikusokból és általában a politikából. Úgy is mondhatnók: egyre kevesebben hisznek még abban, hogy érdemes vagy kötelesség legalább egy szavazat erejéig részt venni a politikai folyamatban.

2004-ben megyei szintű bontásban³⁰ a legmagasabb részvételi arányokat Ilfov (72,66%), Teleorman (66,28%), Brăila (64,66%), Dâmbovița (63,92%) és Hargita (63,23%) megyékben mérték, a legalacsonyabbakat pedig Beszterce-Naszód (52,38%), Máramaros (51,62%), Temes (49,04%) és Szatmár (48,48%) megyékben, valamint a fővárosban (51,31%). A számottevő magyar lakosságú megyékben a részvétel a következőképpen alakult: Kovászna – 57,57%, Maros – 59,12%, Bihar – 54,46%, Szilágy – 56,24%, Kolozs – 57,88%. Látható, hogy a legmagasabb részvételt felmutató megyék Hargita kivételével mind a Bărăganon helyezkednek el, és az első tíz között további havasalföldi és dobrudzsai megyéket találunk (Vâlcea, Konstanca és Prahova). Alacsonyabb értékeket a választási iroda Havasalföldön csak Argeș, Tulcea, Ialomița és Mehedinți megyékben regisztrált. Moldvában még homogénebb a kép: Neamț és Iași kivételével minden megye az országos átlag fölött teljesített. Erdélyben viszont a szavazókedv alacsonyabb volt, az országos átlagot csak Hargita, Maros, Hunyad, Szeben, Kolozs, Fehér és Kovászna megye szárnyalta túl, a legalacsonyabb részvételt produkáló tíz megye közül azonban hét erdélyi volt (lásd az 1. térképet).

2000-hez képest a megyék sorrendje jelentősen megváltozott. Ekkor ugyanis az első fordulóban a négy legmagasabb részvételi arányt erdélyi megyékben mérték: Hunyad megye állt a lista élén, Hargita volt a második, Szilágy a harmadik és Kovászna a negyedik, de Kolozs és Fehér megye is ott volt az első tíz között. Azokat a Kárpátokon túli megyéket, ahol 2000-ben magas részvételt mértek (Brăila, Konstanca, Botoșani, Teleorman), Botoșani kivételével 2004-ben is az első tíz között találjuk. A legalacsonyabb részvételi értéket 2000-ben is Szatmár megye szolgáltatta, a második legala-

csenyabbat pedig Ilfoy, ahol viszont 2004-ben a legmagasabb volt a részvétel. Egyetlen olyan választókerület van, amely mindkét választás alkalmával az utolsó tíz között helyezkedik el, és pedig Bukarest. 1996-ban még nyolc erdélyi megye volt az első tíz között: Hargita, Krassó-Szörény, Kovászna, Szeben, Maros, Brassó, Szilágy és Fehér, az utolsó tíz között pedig csak kettő: Szatmár és Hunyad. A részvétel szempontjából tehát az erdélyi megyék 2004-ben egyértelműen visszacsúsztak az előző választásokhoz képest.

A tanulmányunkban elemzett elnökválasztás második fordulójában az országos részvételi arány 55,21%, az érvénytelen szavazatok aránya pedig 1,02% volt. Regionális bontásban (lásd a 2. térképet) az erdélyi megyék az első fordulóhoz képest még jobban visszacsúsztak a „rangsorban”, a szavazóurnák lezárása előtt egy órával becsült országos részvételi átlag fölött csak Szeben (55,68%), Fehér (55,63%), Brassó (54,10%) és Hunyad (53,89%) maradt, az utolsó tíz megye viszont kivétel nélkül erdélyi volt.

A második forduló vonatkozásában közös vonás a 2004-es és a 2000-es választások között az erdélyi megyékben mért alacsony részvételi arány: 2000-ben egyetlen erdélyi megye – Hunyad – volt az első tíz között és további kettő (Szilágy és Hargita) az országos átlag fölött. (1996-ban még az első tíz közül kilenc megye volt erdélyi, a székelyföldi megyék pedig kivétel nélkül az első öt között helyezkedtek el!). Míg 1996-ban egyetlen erdélyi megye sincs az utolsó tíz között, 2000-ben már hat (és pedig Máramaros, Szeben, Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény, Temes és Szatmár – ahol ismét a legalacsonyabb a részvétel) van a sereghajtók között. Érdekes különbség az utolsó két választás között, hogy a számottevő magyar lakosságú megyék 2000-ben valamivel előkelőbb helyeket foglaltak el, mint 2004-ben, annak ellenére, hogy Ion Iliescu és Vadim Tudor párharcában sokkal egyértelműbben tételeződött a magyarság számára, hogy csupán két rossz közül választhat, miközben az utolsó választásokon, Adrian Năstase és Traian Băsescu összecsapásakor valóban két alternatíva között kellett választani. Elképzelhető, hogy 2000-ben Vadim Tudor potenciális győzelme alaposan „ráijesztett” a magyar szavazókra, míg 2004-ben a két jelölt között a legtöbb magyar szavazó nem észlelt életbevágóan fontos különbségeket, s az is közrejátszhatott, hogy az RMDSZ egyértelműen Năstaset támogatta, ami nem tűnt az egész közösség számára helyes és feltétlenül követendő döntésnek. 1996-hoz képest mindenképpen lényegesen megváltozott a kép: akkor ugyanis Emil Constantinescu az erdélyiek többsége számára egyértelműen preferált jelöltnek számított Iliescuhoz képest, ezért az erdélyi (de főleg a magyar többségű) megyék lakossága számára sokkal nagyobb mozgósító tényezőt jelentett.

A részvétel szempontjából általában meghatározó tényező a választópolgárok lakhelye, falun magasabb részvételi arányokra lehet várni, mint városban. Mivel a regáti megyék között több a túlnyomórészt rurális, mint az er-

délyiek között, érdemes összevetnünk a részvételi arányokat falun és városban. 2004-ben falun ismét sikeresebben mozgósítottak a pártok, urnazárás előtt egy órával a városiak 54,04%-a, valamint a falusiak 60,84%-a adta le a voksát.³¹ Ennek ellenére az első fordulóban az öt legnagyobb részvételi arányt produkáló megye közül nem mindegyik túlnyomórészt rurális. Dâmbovița és Teleorman lakosságának közel 70%-a falun él, Ilfov-nak pedig közel 90%-a (bár itt a főváros befolyása nagyon erős, hisz sokan Bukarestben dolgoznak), de Konstanca és Brăila megyékben a városi lakosság aránya a nagyobb, 65–70% körüli. Az öt legalacsonyabb részvételi arányt felmutató megye is változatos a népesség lakhely szerinti megoszlása tekintetében: Beszterce-Naszódban és Szatmárban a falusi, Máramarosban és Temesben a városi lakosság aránya nagyobb, és a főváros is az utolsó öt között van a sorrendben.

A második fordulóban a tíz legmagasabb részvételi arány közül nyolc olyan megyében született, ahol a lakosságnak több mint 60%-a falun él, a lista végének tekintetében viszont semmilyen törvényszerűség nem fedezhető fel.

A megye falusi lakosságának aránya és a részvétel kapcsolatát statisztikailag megvizsgálva a következő eredményeket kaptuk: az első fordulóban a korreláció $r = 0,304$ ($p = 0,053$), a második fordulóban pedig $r = 0,133$ ($p = 0,408$). Az első fordulóban tehát kimutatható egy gyenge negatív kapcsolat a megye urbanizációs szintje és a részvételi arány között, a másodikra azonban ez eltűnik.

Mivel az erdélyi megyékben volt a legalacsonyabb a részvételi arány, a második fordulóban pedig kimondottan a számottevő magyar lakosságú megyék lettek a sereghajtók, hasznos lehet a megyében élő magyarság részaránya és a részvétel kapcsolatát is megvizsgálni, erre azonban az RMDSZ választási szereplésének szentelt alfejezetben térünk ki bővebben.

III. A pártok – eredményeik tükrében

A Szociáldemokrata Párt

Mint említettük, a választásokat követően a parlamenti szereplők ugyanazok maradtak, az erőviszonyok azonban jelentősen megváltoztak. A baloldalon³² a *Szociáldemokrata Párt* és a *Humanista Párt* választási szövetségének képviselőházi szavazataránya hajszálpontosan megegyezik a 2000. évi eredménnyel (36,61%), szenátusi listáira pedig a választók 37,13%-a voksolt (2000-ben 37,09%). A szövetségen belül a PUR szavazatokban mért erejét nehezen lehetne meghatározni, ám Dan Voiculescu sokak által „zsebpártnak” tartott pártja a PSD nélkül nem valószínű, hogy bejutott volna a parlamentbe (jóllehet, a helyhatósági választásokon a megyei tanácsi jelöltlistákon 6% körüli eredményt ért el). A baloldali pártok figyelemre méltóan állandó támogatottsága annak köszönhető, hogy a PSD baloldali

gyűjtőpártként változatlanul számíthat régi híveire, a főleg falun élő, kevésbé iskolázott és alacsonyabb jövedelmekből gazdálkodó társadalmi rétegekre és az idősekre.³³ Az érem másik oldalát nézve viszont úgy tűnik, a szociáldemokraták eredményeinek állandósága egyben támogatottságuk határát is jelzi, ugyanis nem valószínű, hogy a jövőben meg tudják haladni az utolsó két választáson elért eredményeket. Mindazonáltal a választóközönség 35–40%-át magáénak tudó párt a román pártrendszer legerősebb szereplője marad, de az 1996 előtti domináns jellege örökre megszűnt. Sőt a választások után a párt válságba került, és kiújultak a belső hatalmi harcok – így előrehozott választások esetén valószínűleg gyengébb eredményt érnének el, négy év alatt viszont kétségtelenül újra megerősödnének, hiszen a baloldalon nincs igazi versenytársuk.

A PSD szavazóbázisa mindenekelőtt a Kárpátokon túli megyékből került ki 2004-ben is. Négy megyében (Teleorman, Giurgiu, Botoșani, Vaslui) a pártnak sikerült megszereznie a szavazatok³⁴ abszolút többségét, relatív többséget pedig 28 megyében tudhatott magáénak (a szenátus vonatkozásában csak 27 megyében, mivel Prahovában a D.A. szenátusi listája szerezte meg a relatív többséget). Hat moldvai és havasalföldi megyében 45% fölötti, további tizenegyben pedig 40% fölötti arányban voksoltak az állampolgárok a szociáldemokratákra. Az erdélyi megyékben a PSD viszont az országos átlag alatti eredményt ért el – Máramaros, Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény, Szilágy és Hunyad megyében elért 30–35% közötti szavazatarányuk mégis elég volt a relatív többséghez (lásd a 3. és 4. térképet).

Azokban a megyékben, ahol az RMDSZ szerezte meg a relatív többséget (Hargita, Kovászna, Maros és Szatmár), a román pártok közül a PSD támogatottsága volt a legnagyobb. Hargita megyében a román pártokra leadott szavazatok 57,05%-a, Kovásznában 48,58%-a, Maros megyében 42,75%-a, Szatmár megyében pedig 52,88%-a a PSD-t illette meg, Kovászna megyében ez közel 9%-os, Hargitában és Szatmárban több mint 25%-os, Maros megyében pedig 16%-os növekedést jelent 2000-hez képest. A párt támogatottsága a román lakosság körében egyértelműen nőtt, ami – a D.A. kivételével – a többi román párt gyengülésének tudható be ezekben a megyékben.

A nem erdélyi megyék közül Prahova, Gorj, Konstanca és Tulcea megyékben, valamint a fővárosban volt alacsonyabb a szociáldemokraták támogatottsága – vagyis a legfejlettebb, urbánus, iparosodott zónákban.³⁵

A szavazatok megoszlása nagyon hasonlít a 2000-ben megfigyelthez, annyi különbséggel, hogy Gorj és Prahova megyékben akkor még az országos átlag fölötti támogatást élvezett a párt, és más megyék is helyet cseréltek a sorrendben. Lényeges viszont az, hogy erdélyi megyét 2000-ben sem találunk az országos átlag fölött, 1996-ban is csak Hunyad megyét, ahol a zsil-völgyi bányászok jelentették a PSD szavazóbázisát. Erdélyben 2000-ben is Hunyad megyében a legnagyobb a PSD támogatottsága, 2004-ben

azonban már Máramarosban. A PSD-szavazatok eloszlásában mutatkozó regionális különbségek egyértelműek, ennek ellenére nem olyan nagyok, mint 2000-ben. A legtöbb regáti megyében ugyanis a PSD veszített támogatottságából (Vranceaban például 8%-kal, Călărași-ban 12%-kal alacsonyabb eredményt értek el), jelentősebb szavazatgyarapodást csak Ilfov (10% fölött) és Giurgiu (5% fölött) megyékben könyvelhettek el. Erdélyre viszont pontosan az ellentétes tendencia jellemző, csak Brassóban és Hunyad megyében ért el a PSD alacsonyabb szavazatarányt, mint az előző választásokon. A többi megyében nőtt a támogatottságuk, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy a 2000-beli nagyromániás szavazók egy részét sikeresen tudták megszólítani. A szavazatgyarapodás Beszterce-Naszód megyében a leglátványosabb (17%), de Máramarosban és Szatmárban is 10% fölötti. Kérdés itt az, hogy egy kiegyenlítődési tendencia első jeleivel állunk-e szemben, vagyis várható-e, hogy a jövőbeli választásokon Romániai történelmi régiói között a különbségek tovább csökkennek.

A D.A. szövetség

A 2004. évi választások legfontosabb novumát a jobbközép pártok megerősödése jelenti. 1996-ban a *Demokratikus Konvenció* (CDR) magabiztosan, 37% fölötti eredménnyel nyerte a választásokat, a *Demokrata Párt* (PD) és a történelmi *Szociáldemokrata Párt* (PSDR) választási szövetsége pedig további 16%-ot gyűjtött. 2000-ben azonban a volt kormánykoalíció pártjainak támogatottsága nagyon visszaesett, a CDR-t elhagyó *Nemzeti Liberális Párt* a szavazatoknak csupán 6,89%-át, illetve 7,48%-át³⁶ kapta, a *Demokratikus Konvenció* pedig nem teljesítette a választási szövetségekre vonatkozó 8%-os küszöböt, így egyetlen nagyobb pártja, a *Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt* (PNTCD) kiesett a parlamentből. A *Demokrata Párt* valamivel jobban szerepelt: 7,03%, illetve 7,58%-kal, viszont a D.A. szövetséget jelenleg alkotó két párt összesített eredménye így is elmaradt a *Nagy-Románia Párt* szavazataránya mögött. Következésképpen 15% alatti szavazóbázisával a jobboldal 2000 után csak a harmadik politikai erőt jelentette Romániában a kétoldali ellenzékkal munkához látó parlamentben. 2004-re azonban a *Nemzeti Liberális Párt* és a *Demokrata Párt* létrehozta a *Dreptate și Adevăr* választási szövetséget, kilátásba helyezve egy esetleges fúzió lehetőségét is³⁷. A szövetség népszerűsége folyamatosan nőtt, meghaladva a két párt azelőtti együttes támogatottságát, minekutána a D.A. kinőtte magát a PSD legerősebb kihívójává. A választásokon a szövetség ugyan nem tudta megelőzni a szociáldemokratákat, de megszerezte a szavazatok 31,33%-át, illetve 31,77%-át, és Traian Băsescu elnökké választásának köszönhetően koalíciós kormányt alakított az RMDSZ-szel és a PSD mellől „elszakított” Humanista Párttal. A kormányalakítást követően a D.A. népszerűségi hulláma tovább dagadt, a 2005 februárjában nyilvánosságra hozott közvéle-

mény-kutatások szerint előrehozott választások esetén a szövetség jó eséllyel pályázhatna akár a szavazatok abszolút többségére is.

A D.A. szavazótábora inkább az erdélyi megyékben, Bukarestben és néhány regáti megyében van. Bár abszolút többséget egyetlen választókerületben sem sikerült elérniük, a szavazatok relatív többségét nyolc megyében (a szenátus esetében Prahova megyében is, tehát kilencben) és a fővárosban szerezték meg. Támogatottságuk Bukarestben (47,56%), valamint Brassó (42,10%) és Szeben megyékben (39,02%) volt a legmagasabb, továbbá Temes, Konstanca, Kolozs, Fehér meg Arad megyékben a szavazatok körülbelül egyharmadára rúgott, akárcsak Suceava megyében, ahol azonban nem szerezték meg a relatív többséget, és Prahovában, ahol csak a szenátusi lista esetében sikerült megelőzniük a PSD-t (lásd az 5. és 6. térképet). Látható, hogy a PSD és a D.A. támogatottsága komplementer viszonyban van egymással, ritka az olyan megye, ahol a két párt közötti különbség alacsony.³⁸ Értelemszerűen a PSD-vel ellentétben a D.A. a fejlettebb, polgárosodottabb megyékben rendelkezik nagyobb támogatottsággal, szavazóbázisa főleg a városi középosztályból és a jobban iskolázott rétegekből áll.³⁹ Szavazatgyarapodása valószínűleg annak köszönhető, hogy a PSD-nél nagyobb sikerrel tudta megszólítani azokat a szavazókat, akik az előző választáson egy hiteles jobboldali kínálat hiányában a *Nagy-Románia Pártra* voksoltak, valamint azokat, akik 2000-ben a *Demokratikus Konvenció* maradványára, illetve az azóta a *Liberális Pártba* beolvadt *Szövetség Romániáért* nevű pártra (*Alianța pentru România*) szavaztak.

2000-hez képest a D.A. minden megyében nyert szavazatokat, ami azt bizonyítja, hogy sikeresen túlléptek a 2000. esztendő jelentette mélypontra. 2000-ben a két párt szavazataránya együttesen sem haladta meg a 25%-ot egyik megyében sem, 20% fölötti arányt is csak Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény és Temes megyében értek el. Az első két megyében nem sikerült sokat javítani teljesítményükön (10% alatti különbség 2000-hez képest), ám Teleormanban és Szilágy megyében sem könnyelhetek el számottevő szavazatgyarapodást. Több mint 20 százalékpontot javítottak ellenben Bukarestben, valamint Brassó, Szeben, Suceava, Neamț, Călărași, Argeș és Fehér megyében, és több mint 15%-ot további 16 megyében.

Azokban a megyékben, ahol az RMDSZ szerezte meg a szavazatok relatív többségét, a D.A. kivétel nélkül gyengébb eredményeket ért el, mint a PSD. Hargita megyében ez a párt a román szavazatok alig 25,37%-át tudhatta magáénak (ami kevesebb a PSD-szavazatok felénél), Kovásznában a román szavazatok 33,74%-át, Marosban 30,17%-át, Szatmár megyében pedig 34,86%-át. Hargita megyében a gyarapodás a román pártok szavazataihoz mérten 10,22%. Maros és Kovászna megyében pedig 15% fölötti. A liberálisok és a demokraták tehát kétségtelenül megerősödtek a magyar megyékben is, ennek ellenére továbbra is a PSD tekinthető a legerősebb ro-

mán pártnak a Székelyföldön, akárcsak Szatmár megyében, ahol a román szavazatokból való részesedését a D.A. 2000-hez viszonyítva csak 8,89%-kal tudta növelni.

A Nagy-Románia Párt

A mostani választások nagy vesztese a *Nagy-Románia Párt*, hisz támogatottsága szinte a felére esett vissza, azaz a 2000-es 19,48%-ról, illetve 21,01%-ról 12,92%-ra, valamint 13,63%-ra apadt. Így a párt a politikai erők sorrendjében a harmadik helyre csúszott le, a választások után pedig további érvágást szenvedett azáltal, hogy a listáin a parlamentbe bekerülő szakszervezeti képviselők csoportja a D.A. frakcióját választotta. Ami az elnökválasztásokat illeti, Corneliu Vadim Tudor pártja teljesítményéhez képest valamivel kevesebb szavazatot kapott (12,57%). Ez az arány egyértelmű visszaesés a 2000. évi 28,34%-hoz viszonyítva, ami akkor jóval több volt a párt szavazatarányánál, és a második fordulóba való bekerülést biztosította a „néptribün” számára. A *Nagy-Románia Párt* 2000-es eredménye valószínűleg olyan csúcsteljesítmény, amit soha nem fog megismételni, akkor ugyanis a jobboldali koalíció kormányzása utáni általános kiábrándultság körülményeiben a szélsőséges nacionalista-populista retorika jelentős visszhangra talált a szavazópolgárok körében. 2004-ben ez a retorika nem bizonyult hatásosnak, hiszen a D.A. sikeresen maga mögé tudta állítani azon választópolgárok többségét, akik 2000-ben a PRM-re szavaztak, de valószínűleg a PSD szavazótáborába is sokan pártoltak át.

2004-ben a *Nagy-Románia Párt* támogatottsága főleg a havasalföldi megyékben volt magas. A legnagyobb szavazatarányt Gorj megyében érte el Vadim Tudor pártja (25,44%, illetve 26,98%), továbbá csak ebben a megyében tudta a pártelnök megszerezni a második helyet az elnökválasztás első fordulójában, megelőzve Traian Băsescut. Továbbá 15% fölötti támogatottságot ért el a párt Tulcea, Mehedinți, Olt, Argeș, Konstanca, Brăila, Botoșani és Hunyad megyékben. Ezek közül az első négyet 2000-ben is igen erős PRM szavazótábor jellemezte. Tavaly Erdélyben – Hunyadon kívül – Beszterce-Naszód, Arad, Máramaros, Maros, Kolozs és Krassó-Szörény megyékben szavaztak az országos átlagnál többen a PRM-re, a többi erdélyi megyében, akárcsak a legtöbb moldvaiban, a párt támogatottsága alacsonyabb volt (lásd a 7. és 8. térképet).

A nagyromániás szavazatok aránya 2004-ben minden megyében jelentősen visszaesett. A legnagyobb veszteségeket Fehér, Arad, Ilföv, Beszterce-Naszód és Szeben megyében tapasztalhattuk, ahol korábban kivétel nélkül meglehetősen erős volt a PRM-szavazóbázis. Leszámítva ezt az Erdélyben tapasztalt visszaesést a többi megyében bekövetkezett csökkenés vonatkozásában aligha lehet regionális különbségeket kimutatni. Mivel a legtöbb választóközvetben a PRM és a PSD egyaránt gyengébb eredményt ért el, mint

2000-ben, vagy pedig a PSD szavazatnyerése kisebb volt a PRM veszteségénél, arra következtethetünk, hogy a D.A. nagyobb sikerrel szólította meg a 2000. évi PRM szavazókat, mint a PSD. Úgy tűnik, kivételt képez Ilfov, Maramaros, Teleorman és Szilágy megye, ahol a PSD és a D.A. nagyjából egyenlő arányban osztozott a PRM-től elpártoló szavazók bizalmán.

A székely megyék mindegyikében gyengült a *Nagy-Románia Párt*, Kovásznában és Hargitában a román szavazatok 17%-át, Maros megyében pedig 27%-át szerezte meg. A legkevesebbet Kovásznában veszítették (-0,42%), Hargita és Maros megyében viszont 5% fölötti szavazatvesztés érte a pártot. Hargitában inkább a PSD vált e veszteség haszonélvezőjévé, Kovásznában inkább a D.A.-hoz pártoltak át a szavazók, míg Marosban mindkét jelentősebb politikai erő szavazókat vont el ettől a párttól. Szatmár megyében szintén 5% fölötti szavazatcsökkenést figyelhetünk meg, amelynek következtében a PRM a román szavazóknak már csupán 12%-át tudhatja maga mögött. Szatmár megyében a párt szavazatvesztése inkább a PSD mintsem a D.A. szívó hatásának tudható be.

Corneliu Vadim Tudor elnökjelölt szavazatainak megoszlása nagyjából megegyezik a párt listáira leadott szavazatok megoszlásával, 2% fölötti eltérés csak Kolozs és Maros megyében tapasztalható, mindkét esetben a párt javára. Ebben a két megyében korábban a szintén nacionalista *Román Nemzeti Egységpárt (Partidul Unității Naționale a Românilor - PUNR)* rendelkezett erős szavazótáborral, amelynek helyi vezetői közül néhányan ma a PRM-ben tevékenykednek, és jelenleg is meglehetősen népszerűek a helyi lakosság egy részének körében. (Elképzeltető például, hogy Kolozs megyében a megyeszékhely volt polgármestere, Gheorghe Funar Vadim Tudor pártelnöknél is népszerűbb.)

Az RMDSZ

A pártoknak a választási eredmények csökkenő sorrendje szerinti felsorolásában az RMDSZ következne, amely a PSD mellett a második olyan párt, melynek támogatottsága a 2000. esztendőhöz viszonyítva nem sokat változott. Az RMDSZ választási szereplésének külön alfejezetet szentelünk, ezért itt csak a parlamentbe bejutó pártok teljesítményének rövid értékelése kedvéért említjük meg mint a román pártrendszer mindaddig legállandóbb eredményeket felmutató szereplőjét.

A parlamenten kívül rekedt pártok

A parlamentbe be nem jutó pártok közül a 1% fölötti eredményt csak az *Új Generáció Pártja (PNG)* és a *Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt (PNȚCD)* ért el, ellentétben az előző választásokkal, amikor több párt is úgy esett ki a parlamentből, hogy jelentősebb szavazatmennyiséget tudhatott magának. 2004-ben ugyanis minden eddiginél kevesebb volt az „elvesztegetett

szavazatok” (*wasted votes*) száma. Ezt a kérdést azonban a választási rendszer arányossága kapcsán tárgyaljuk részletesebben, itt csak a „még futottak” kategóriába tartozó fontosabb pártok eredményeit értékeljük röviden.

A PNG a szavazatok 2,23%-át, illetve 2,36%-át szerezte meg, George Becali elnökjelöltre pedig a választók 1,77%-a szavazott. A *Parasztpárt* eredményei 1,85%, illetve 1,92%, Gheorghe Ciuhandu pedig a szavazók 1,90%-ának bizalmát nyerte el. Megfigyelhető, hogy a PNG megelőzi a *Parasztpárt*-ot a parlament mindkét háza esetében, a két párt elnökjelöltjeinek sorrendje viszont fordított. Gheorghe Ciuhandu nagyjából ugyanannyi szavazatot szerzett, mint a pártja, Becalira viszont a PNG képviselőházi listájához viszonyítva több mint 40 ezerrel kevesebben, a szenátusi listához képest pedig közel 60 ezerrel kevesebben szavaztak. A magyarázat minden bizonnyal a pártvezér-elnökjelöltek személyes kvalitásaiban rejlik. George Becali esete mindenképpen érdekes: kétségtelenül ő pártjának legismertebb politikusa, sőt, szimbólumának tekinthető, mégsem tudta érvényesíteni az angolszász szakirodalomban *uszályhatásnak* (*coat-tail effect*) nevezett effektust, vagyis – amint a román sajtónyelv fogalmaz – képtelen volt pártját „mozdonyként behúzni” a parlamentbe. Gheorghe Ciuhandunak sem sikerült a *Parasztpárt*-ot kellő mértékben megerősítenie, jelölése viszont kimondottan azzal a céllal történt, hogy szavazatokat hozzon a pártnak, és ennek a feladatnak a körülményekhez mérten eleget is tett, tekintettel a rendelkezésére álló rövid időre.

A PNG Becali színrelépése előtt is létezett, ám jelentéktelen kis pártként (2000-ben a képviselőházi listájára 19 662, a szenátusra pedig 27 576 állampolgár szavazott), és ha az új pártvezér-milliomos politikai kalandja esetleg véget ér, valószínűleg vissza is csúszik ebbe az állapotba, és „eltűnik a süllyesztőben”. A *Parasztpárt*-ot viszont még mindig nem lehet teljes mértékben leírni, Ciuhandu ugyanis szinte a semmiből építette újjá a szervezetet, s a megközelítőleg 2%-os választási teljesítmény csupán néhány hónapnyi szervezőmunka gyümölcse.

A *Parasztpárt* a legtöbb szavazatot Temes megyében kapta (10,85%, illetve 11,87%), ami nyilván a temesvári polgármester Ciuhandu népszerűségével függ össze, továbbá 3% fölötti eredményeket ért el Krassó-Szörény, Arad, Szilágy és Fehér megyében is. Nyilvánvaló, hogy a *Parasztpárt* szavazóbázisa az erdélyi és bánsági megyékben erősebb (a székelyföldi megyék kivételével), a Kárpátokon túl ugyanis csak Bukarestben és Konstanca megyében haladta meg a párt támogatottsága az országos átlagot. A székely megyékben a *Parasztpárt* támogatottsága a román szavazatok 2%-át sem érte el, sőt, Kovászna megyében nem is állítottak jelölteket. A 2000. évi választások tekintetében nem áll rendelkezésünkre a parlamenti küszöböt nem teljesítő pártok szavazatainak megyei szintű bontása, viszont az elvesztett szavazatok arányát ismerjük: a lakosság a legnagyobb arányban a dél-erdélyi és bánsági megyékben, valamint Bukarestben és Konstanca megyében voksolt olyan pártokra, amelyek

nem jutottak be a parlamentbe, és jó okunk van azt feltételezni, hogy e szavazók nagy többsége a PNȚCD-t is magában foglaló *Demokratikus Konvenciót* választotta. A *Parasztpárt* tehát tovább gyengült 2000-hez viszonyítva, támogatottsága viszont ma is ott a legerősebb, ahol az előző választásokon is jelentős volt, tehát az erdélyi régióban és Bánságban. E pillanatban a Parasztpárt jövője veti fel legélesebben azokat az elméleti kérdéseket, amelyek a Rokkan-féle törésvonal-elmélet Romániára való alkalmazhatóságával kapcsolatosak.⁴⁰

Az *Új Generáció Párja* esetében nem lehet különbségeket kimutatni Erdély és a Regát között, a megyei eredmények sorrendjében nem érvényesül semmilyen választásgeográfiai logika. Fiatal, alacsony intézményesültségi fokot mutató, rövid idő alatt nagy pénzüsszegek ráfordításával felépített pártszervezetről van szó, így az eredmények valószínűleg annak függvényében alakultak, hogy az egyes megyékben mennyire bizonyultak hatékonyak a pártépítésben George Becali emberei. A legjobb eredményeket a párt Vaslui (5,33%, illetve 4,97%), Arad (4,58%, illetve 3,46%) és Krassó-Szörény megyében (3,82%, illetve 3,29%) érte el, a leggyengébbeket pedig Szatmár és Temes megyében. Kovászna megyében a román szavazatok közel 2%-át, Hargitában közel 3%-át, Maros megyében pedig 3,6%-át szerezte meg a PNG.

Az alfejezet végén szólnunk kell még néhány szót a *Népi Akcióról* (AP), mivel a Székelyföldön a *Magyar Polgári Szövetség* (MPSZ) jelöltjei ennek a pártnak a listáin indultak, miután a szervezet önállóan nem vehetett részt a választási versenyben. Bár a legoptimistábbak sem reménykedtek abban, hogy az RMDSZ mellett az AP színeiben is bejutnak magyar jelöltek a parlamentbe, az eredmény a derűlátók várakozásainál is gyengébb lett: országosan a képviselőházi szavazatok 0,47%-át (48 152 voks) és a szenátusi szavazatok 0,51%-át (52 487 voks) szerezte meg a párt. Ebből a székelyföldi megyékben 8991, illetve 9340 szavazatot szerzett, tehát az MPSZ jelöltjei hozzávetőlegesen a párt szavazatainak egyötödét szolgáltatták. Hargita megyében az AP támogatottsága 2,44%, illetve 2,58%, Kovászna megyében 3,14%, illetve 3,12% volt. (Megemlítendő, hogy ezenkívül csak Călărași megyében haladta meg a két és fél százalékot a párt szavazataránya.) Egyértelmű, hogy a *Népi Akció* és a *Magyar Polgári Szövetség* választási együttműködését nem koronázta semmilyen siker, azt pedig csak találgatni lehet, hogy önállóan, saját nevével szerepelve a választásokon mennyire lett volna sikeres az RMDSZ alternatívájaként fellépni kívánó szervezet.

IV. A választási rendszer és a pártrendszer – adatok és folyamatok

A választói illékonyság

Az eddigiekben az egyes pártok szavazatainak változását külön-külön vizsgáltuk, ahhoz azonban, hogy az utolsó választást a többi négyhez viszonyítva is értékelni tudjuk, a pártrendszer egészére vonatkozó változásokat

is szemügyre kell vennünk. Erre a legalkalmasabb módszer a választói illékonyság mérése, ami nem egyéb, mint a pártok szavazatokban mért erejének teljes nettó változása, amit a szavazatoknak a választási pártrendszerben megfigyelhető vándorlása okoz⁴¹. A Pedersen javasolta indikátor kiszámítása longitudinális és tranzverzális összehasonlítások céljából egyaránt hasznosnak bizonyulhat. E tanulmányban elsősorban csak a diakronikus összehasonlításra vállalkozunk. Ám lévén, hogy az eredményeket igen hasznos összevetni a térség más országaiban mért értékekkel is, a longitudinális összehasonlítás céljára megkíséreljük felhasználni egy komparatív kutatás⁴² eredményeit, jóllehet a szembesítés messze nem lesz tökéletes, hiszen a tanulmányozott változó operacionalizálásakor alkalmazott módszerek bizonyára eltérnek, arról nem is beszélve, hogy a különböző adatforrások használata már a primér adatokon is torzít.

Sajnos, a román demokrácia mindössze tizenöt éves múltra tekint vissza, s emiatt az illékonyság számítása nem kis nehézségekbe ütközik, hisz a fiatal román pártrendszer szereplői csak az utolsó két választás alkalmával nem változtak. Előtte ugyanis a *kialakulófélben levő pártrendszert* (*inchoate party system*)⁴³ számos pártszakadás és -fúzió jellemezte, sőt egyes pártok a választási szövetségek között is vándoroltak. Ideális esetben minden párt eredményét figyelembe kellene venni minden választás alkalmával, nyomon követve a fúziókat, szakadásokat vagy névváltoztatásokat, ez azonban a parlamenten kívül rekedt kis pártok esetében teljesíthetetlen feladat. Ezért külön szereplőként csak a fontosabb pártokat kezeltük, a kis pártokat egy csoportba vontuk össze a vizsgálatban.⁴⁴ Az eddigi öt választáson megfigyelt illékonyság így kapott értékeit a 4. táblázat foglalja össze:

4. táblázat. A választói illékonyság alakulása (1990–2004)

Parlamenti ciklus	1990–1992	1992–1996	1996–2000	2000–2004
Választói illékonyság (%)	41,45	18,20	31,58	15,78

Az utolsó két választás között mért illékonyság minden eddiginél alacsonyabb, (az 1996–2000 közötti időszakra vonatkozó értéknek alig a felét teszi ki), ami arra utal, hogy a román pártrendszer stabilizálódik. Az 1992-ben mért igen magas szavazatvándorlás azt a radikális változást tükrözi, amely a rendszerváltás után domináns – esetleg hegemónikus – pozícióban levő *Nemzeti Megmentési Front* (NMF) kettészakadásával következett be, aminek folytán a párt 1990-es támogatóinak szinte 40%-a más pártra voksolt. 1992 és 1996 között az előző ciklushoz képest alacsonyabb illékonyságot mértünk, ami bizonyára a pártrendszer már jelzett s az NMF-dominancia megszűnte okozta kiegyenlítődésére vezethető vissza. 2000-ben vi-

szont összeomlott a *Demokratikus Konvenció*, s emiatt sokat veszített támogatottságából. A lezárult ciklus kormánykoalíciójának többi pártja, amely úgy határozott, hogy külön-külön vállalja a megmérettetést, osztozott az akadozó koalíciós kormányzás miatt népszerűségét veszített pártszövetség sorsán. Az RMDSZ volt az egyetlen kivétel. Megerősödött viszont a *Nagy-Románia Párt*, a *Szociáldemokrata Párt* pedig a választások eredményeképpen mondhatni visszanyerte elődjének domináns szerepét. Végül 2004-ben a választói illékonyság többnyire a D.A. és a *Nagy-Románia Párt*, valamint a *Parasztpárt* közti szavazatvándorlásnak tudható be, a PSD és az RMDSZ támogatottsága ugyanis alig változott, a kis pártok által megszerzett szavazatarány pedig elenyésző volt.

Az illékonysággal kapcsolatos mondanivalónkat a korábban beígért nemzetközi összehasonlítás adataival (lásd 5. táblázat) és az idősoros, valamint a keresztmetszeti vizsgálat összesített eredményeinek az értelmezésével zárjuk. Két dolog szembevetendő. Diakronikus összehasonlításban a választói illékonyság meglehetősen ingadozást mutat, viszont a keresztmetszeti vizsgálat alapján – amelynek van egy longitudinális összetevője is – elmondható, hogy a hazai pártrendszer jócskán túl van az intézményesülés első szakaszán, s e tekintetben nagymértékben hasonlít a térség többi pártrendszerére.

5. táblázat. Átlagos választói illékonyság Közép-Kelet és Délkelet-Európa néhány országában a rendszerváltás utáni első évtizedben*

Ország	Átlagos illékonyság (%)
Bulgária	25,3
Csehország	12,8
Horvátország	18,1
Lengyelország	24,6
Macedónia	44,5
Magyarország	27,4
Románia*	19,6 (30,41/26,76)
Szlovákia	17,1
Szlovénia	22,0

Forrás: Jack Bielasiak: *The Institutionalization of Party Systems in Emerging Democracies*. Paper presented at the American Political Science Convention. San Francisco-CA, August 29–September 2, 2001. (Manuscript.) 55. p.

* A táblázat a komparatív kutatásból vett értéket tünteti fel, amelynek eredményei – feltehetően a parlamentbe nem jutott pártok elhanyagolása miatt – lényegesen alacsonyabbak. (Zárójelben szerepelnek saját számításaink: a törtvonal előtt három, utána pedig négy választásra számolva.)

A választási rendszer aránytalansága

A témába vágó nagy hatású tanulmányában Michael Gallagher arra hívja fel a figyelmet, hogy az arányos képviseleti rendszerek az arányosság különböző konceptualizációit tükrözik.⁴⁵ A legnagyobb maradék (*highest remainder*) elvét alkalmazó rendszerek felfogása szerint az aránytalanság csökkentése a pártok szavazat- és mandátumarányai közötti különbségek (összegének a) minimizálását jelenti. Ezzel szemben a legnagyobb hányadosok (vagy „átlagok” – *highest averages*) elvére építő, azaz *osztórendszert* (*divisor system*) alkalmazó (D’Hondt meg Sainte-Lagüe-) formulák a pártok alul- vagy a felülreprezentáltságát arányokként kezelik.

Románia választási rendszerének tanulmányozásakor ésszerűnek ítéltük ezeket az észrevételeket tekintetbe venni, hiszen arányos képviseleti (PR) rendszer, többmandátumos körzetekkel. A mandátumelosztás a választókerületek (megyék) szintjén kezdődik a legnagyobb maradék elve alapján a *Hare-kvóta*⁴⁶ alkalmazásával, majd a töredékszavazatok összeszámolása után az országos kompenzációs kosárból folytatódik a *D’Hondt osztórendszer* algoritmus szerint. Mivel az ilyen típusú rendszerek releváns szintje (*decisive tier*) a kerületi⁴⁷, az aránytalanság mérésére a Loosemore–Hanby indexet⁴⁸, valamint a Gallagher-féle négyzetes aránytalansági indexet (LSI_G) használhatjuk.

Az első a (törvényhozó testületben) felülreprezentált pártok teljes felülreprezentáltságának a mértékét – vagy fordítva, az alulreprezentált pártok teljes alulreprezentáltságának a mértékét – tekinti aránytalanságnak. Előnye, hogy emiatt ránézésre is könnyen értelmezhető, mert végtére azt fejezi ki százalékokban, hogy a mandátumok mekkora hányada került más pártokhoz a szavazatarányokhoz viszonyítva. Mivel a nevezőben nem a pártok száma szerepel, mint a Rae-index esetében⁴⁹, ez a mutató sajnos nem tükrözi a versengő pártok számának, illetve méretének összetett hatását, s némileg túlbecsüli az arányos választási rendszerek aránytalanságát. További hátránya, hogy a sok kis mandátum–szavazatarány-eltérést ugyanúgy súlyozza, mint a néhány nagyobb eltérést. Michael Gallagher *négyzetes aránytalansági indexének*⁵⁰ (vagy a legkisebb négyzetes eltérések indexének – *least squares index*) alkalmazása mellett szól a legtöbb érv. Elsősorban igen hűen tükrözi a választási formulát – a választási rendszer leglényegesebb dimenzióját – s Rae, valamint Loosemore és Hanby indexeivel ellentétben nem becsüli sem alul, sem felül a rendszer arányosságát. Másodsorban előnye, hogy a nagy különbségeket emeli ki a kisebbekkel szemben. Végül a formula alaki hasonlósága – izomorfizmusa – a négyzetes közepes eltérés képzetével, illetve matematikai „rokonsága” a lineáris regresszió legelterjedtebb közelítési módszerének (OLS regression – *ordinary least squares regression*) a számítási képletével a könnyű memorizálást is lehetővé teszi.⁵¹

A fentiek értelmében a két javasolt indexnek a romániai választásokra kiszámított értékeit az 6. táblázat összesíti:

6. táblázat. *A román választási rendszer⁵² aránytalansága*

Mutatók ^{a)}	1990-1992	1992-1996	1996-2000	2000-2004	2004-
Loosemore-Hanby index - képviselőház	3,02%	18,67%	17,57%	21,02%	11,04%
Loosemore-Hanby index - szenátus	n/a	14,86%	17,07%	19,91%	11,15%
A választási rendszer aránytalansági indexe (LSI _G) - képviselőház	0,98	7,99	7,85	10,44	5,56
A választási rendszer aránytalansági indexe (LSI _G) - szenátus	7,42	8,44 ^{b)}	7,20	9,48	5,11

a) A mutatók kiszámításakor nem vettük figyelembe a kisebbségi szervezetek által szerzett szavazatokat, valamint mandátumokat, mivel ezek a mandátumok egy másik, párhuzamos választási rendszer szabályai szerint kerülnek kiosztásra. Továbbá a kisebbségek parlamenti képviselői – bár külön parlamenti frakcióba tömörülnek – nem tekinthetők a pártverseny szereplőinek, hiszen igen különböző csoportokat képviselnek.⁵³

b) az 1992-es szenátusi adatok gyengébb minőségűek, ugyanis az 1,5%-nál kevesebb szavazatot gyűjtött pártokat egy kategóriaként kezelik, ami az aránytalansági index növekedését okozza.

A táblázatból az olvasható ki, hogy – leszámítva az első választásokat – 2004-ben születtek a legarányosabb eredmények. A tökéletes arányosághoz képest a mandátumoknak csupán 11%-át osztotta a választási rendszer más pártoknak, s ez alig több a 2000-ben más pártoknak utalt mandátumok arányának a felénél, de a korábbi értékhez képest is jóval kevesebb. A különösen az 1992. évihez képest igen aránytalan 2000. esztendei elosztást sokkal jobban tükrözi a négyzetes aránytalansági index, mert tekintetbe veszi, hogy az utóbbi alkalommal a kisebb pártok szavazat-, illetve mandátumarányai között viszonylag nagyok voltak a különbségek. (A *Demokratikus Konvenció* és a *Szövetség Romániáért* a szavazatok 5%-ával, illetve 4%-ával mandátum nélkül maradt.) 2004-ben viszont a parlamenti küszöböt nem teljesítő pártok közül csak kettő ért el 1% fölötti eredményt: az *Új Generáció Pártja* 2,23%-ot gyűjtött a képviselőházi és 2,36%-ot a szenátusi listákon, a *Parasztpárt* támogatottsága pedig, 1,85%-ot, illetve 1,92%-ot tett ki.

A számszerű adatok vizuális áttekintéséből leszűrhető trendeket szükségszerű az elméletben tételezett, s empirikusan igazolt, oksági kapcsolatok szemszögéből megvizsgálni. Lévéen, hogy a lehetséges nyolc dimenzió vagy változó közül a hazai választási rendszerben mindeddig csak a kü-

szőb, a kerületi magnitúdó és a törvényhozó testület létszáma módosult, elemzésünk csupán ezekre korlátozódik. Sőt, mivel értelmezés szerint az *átlagos kerületi magnitúdó* nem más, mint a testület létszámának (a mandátumok számának) és a választókerületek számának a hányadosa⁵⁴ csak a küszöb és ez utóbbi változásának a hatását kell tanulmányoznunk.

Az 6. táblázatból kiviláglik, hogy a korábbi választásokhoz viszonyítva arányosnak mondható eredmény született 2004-ben. Furcsamód ezt az állítást csak erősíti az a tény, hogy nem ugyanaz a parlamenti küszöb volt érvényben mindvégig. Az 1990-ben mért nagyobb arányosság elsősorban annak köszönhető, hogy csak implicit küszöb létezett (az alsóházra 0,21%, a felsőházra 0,26%⁵⁵), így gyakorlatilag nagyon egyszerű volt mandátumhoz jutni. 1992-ben vezették be a 3%-os explicit (jogi) küszöböt, ami 1996-ban is érvényben maradt. 2000-ben ezt 5%-ra emelték a pártok és 8%-ra a választási szövetségek esetében. A 2004-ben elfogadott új választási törvény nem módosította a küszöb értékét.⁵⁶ Következésképpen ebből a szempontból csak az utolsó két választás esetében beszélhetünk azonos körülményekről, ha azonban általánosabb trendeket kívánunk megragadni, akkor nem szorítkozhatunk pusztán a 2004-es és a 2000-es eredmények összehasonlító elemzésére. Nos, az 1992. és a 1996. évi választások esetében alkalmazott 3%-os küszöbnek elméletileg arányosabb eredményhez kellett volna vezetnie, mint az 5%-osnak, de 2004-ben mégsem ismétlődött meg a 2000-ben észlelt nagyon magas aránytalanság.

A második függő változónk hatásának elemzését azzal a megállapítással kell kezdenünk, hogy Romániában a népesség csökkenése következtében 1996 óta a parlament mindkét házában egyre kevesebb mandátum került kiosztásra.⁵⁷ A mandátumszám-csökkenés következtében az *átlagos körzeti magnitúdó* is folyamatosan csökkent, s ennek elméletileg az aránytalanság növekedését kellett volna előidéznie.⁵⁸ Valóban, a mandátumelosztás fentebb leírt folyamata értelmében minél kevesebb mandátum jut egy bizonyos megyére, annál magasabb lesz a kvóta, teljesítése pedig megnehezedik, főleg az adott körzetben gyengébb támogatottságú pártokra nézve. Így több töredékszavazat kerül az országos kompenzációs kosárba, s a továbbiakban a D'Hondt-féle elosztási módszer inkább a nagyobb pártoknak kedvez. A magnitúdó csökkenésének következtében tehát kisebb lesz a megfelelés a szavazat- meg a mandátumarányok között az érintett megyékben, valamint országos szinten egyaránt. Más megfogalmazásban: nő a választási rendszer aránytalansága.

7. táblázat. *Az átlagos kerületi magnitúdó alakulása a parlament két házára vonatkozóan*⁵⁹

Választási év	Képviselőház		Szenátus	
	N	M	N	M
1990	387	9,21	118	2,81
1992	328	7,81	143	3,40
1996	328	7,81	143	3,40
2000	327	7,79	140	3,33
2004	314	7,48	137	3,26

A táblázat adatai értelmében, figyelembe véve a küszöb fokozatos emelkedését, 2004-ben kellett volna kapnunk a legaránytalanabb eredményt, holott – az első választás eredményének kivételével – ez tűnik a legarányosabbnak. Ennek a perverz eredménynek érdekes elméleti magyarázata van. Egyrészt intézményesülési folyamata során a pártrendszer képes a választási rendszer átalakulásaitól bizonyos mértékben függetlenül fejlődni. Másrészt pedig az aránytalanságot a választási rendszer dimenzióin kívül a voksoknak (és mandátumoknak) a pártok⁶⁰, s esetleg a földrajzi régiók közötti megoszlása is befolyásolhatja. E bonyodalom további vetülete, hogy az aránytalanság fogalma és a mérésére használt indexek átláthatatlanul (s szétválaszthatatlanul) „összekeverik” a választási rendszer jellemzőit a pártrendszer jellemzőivel. Emiatt egyszerű többségi választási rendszer is eredményezhet alacsony mutatót, ha a pártrendszer és a választási rendszer „találnak”, amint ez az USA törvényhozása esetében történik.⁶¹ A gond végeredményben az, hogy a mutatók voltaképpen a pártrendszer és a választási rendszer „illeszkedésének fokát” mérik, de szubsztanciális következtetést így is megfogalmazhatunk: a román pártrendszer 2004-re úgy alakult (és talán stabilizálódott), hogy egyre inkább illeszkedik a választási rendszerrel.

Végül ez utóbbi arányossága attól is függ, hogy a pártok meg a szavazók mennyire vannak tisztában a rendszer működésével, és mennyire alakítják viselkedésüket annak megfelelően.⁶² Igen valószínű, hogy amíg valamely intézmény meg nem gyökerezik, a szereplők rávonatkozó hiányos ismeretei nagyfokú bizonytalanságot eredményeznek, s így az aktorok percepciói és várakozásai igencsak pontatlanok lesznek. Így történhetett ez 2000-ben is, amikor az aránytalanság rekordértéket regisztrált. Ezt az esetet akár kivételként is kezelhetjük, hisz a jelenség háttérében az áll, hogy a pártokat meg a választókat egyaránt felkészületlenül érte a küszöb drasztikus megemelése. Ez pedig legalább egy esetben vezetett olyan durva esélylatolgatási hibához (*miscalculation*), amit kellő tapasztalat híján el lehetett volna kerülni.⁶³ Vagyis az idézett elméleti meglátások helyességét semmi sem illusztrálja jobban annál a ténynél, hogy a

küszöb megemelése révén a *Demokratikus Konvenció* a saját csapdájába esett: 5% fölötti teljesítménye nem tette lehetővé a parlamentbe való bejutást.

Az előbbi észrevétel egyúttal az ún. elvesztegetett szavazatok (*waisted votes*) kérdésebe is belevág. Ha most a DK szavazataihoz hozzáadjuk a *Szövetség Romániáért* párt voksait, az érvényes szavazatoknak majdnem egytizedét kapjuk. De Radu Câmpeanu akkor még különutas liberális pártja, valamint a haldokló *Román Nemzeti Egységpártnak* és Virgil Măgureanu *Román Nemzeti Pártjának* a választási szövetsége is túllépte az 1%-ot. Ehhez képest 2004-ben a parlamenti küszöböt nem teljesítő pártok részesedése az országos szavazatarányból jelentős mértékben lecsökkent. A 8. táblázat az eddigi öt választáson a parlamentbe be nem jutott pártokra leadott szavazatok arányát összesíti:

8. táblázat. *Elvesztegetett szavazatok a parlament két házára vonatkozóan (1990–2004)*

	Képviselőház		Szenátus		Küszöb (%)
	elveszett	%	elveszett	%	
1990	621 584	4,57	1 394 511	9,99	0,2, ill. 0,2
1992	2 017 811	18,53	1 656 541	15,11	3%
1996	2 228 622	18,21	2 147 444	17,46	3%
2000	2 259 894	20,79	2 172 087	19,94	5% (8%)
2004	1 100 573	10,81	1 150 399	11,24	5% (8%)

Nyilvánvaló, hogy az implicit küszöb nélküli 1990. évi választási rendszerben alig lehetett szavazatokat elvesztegetni, s az is megragadja a figyelmet, hogy tényleg 2000-ben, a *Demokratikus Konvenció* bukásakor, regisztráljuk a legmagasabb értéket. Továbbá a parlamentbe bejutó pártok 2004-ben a képviselőházi szavazatok 87,03%-át, a parlamenti mandátumhoz jutó kisebbségi szervezetek pedig 2,17%-át szereztek meg, így csupán a voksok 10,81%-a vészett el (beleértve a sikertelenül induló kisebbségi szervezetekre leadott szavazatokat is). A szenátus vonatkozásában a parlamenti pártokra szavazott a választópolgárok 88,76%-a, s így a szavazatok 11,24%-a vészett csak el.

Megyei szintű bontásban vizsgálva a 2004-ben elvesztegetett szavazatokat, a Képviselőház esetében⁶⁴ Fehér (18,87%), Temes (18,25%) és Vâlcea (15,70%) megyében találjuk a legnagyobb értékeket. További 17 megyében 10–15% közötti az elveszett szavazatok aránya, a legkevesebb szavazatot pedig Szatmár (7,39%), Olt (7,09%), Maros (6,53%), Kovászna (6,50%), Teleorman (5,93%) és Hargita (5,06%) megyében adták le olyan pártokra, amelyek nem kerültek be a parlamentbe. A nem befutó pártok szenátusi listáira a legtöbben Temes (20,65%), Szeben (17,42%) és Fehér (16,53%) megyében szavaztak, a legkevesebben ugyanazokban a megyékben, amelyeket a Képviselőház vonat-

kozásában már felsoroltunk. A megyék sorrendje a szenátusi és a képviselőházi listák vonatkozásában alig különbözik. Csupán öt megye (Fehér, Temes, Hunyad, Krassó-Szörény, Bákó és Ialomița) található mindkét listán az első tíz között, továbbá Fehér és Temes mindkét listán „dobogós” helyen áll, s végül a képviselőház tekintetében a harmadik helyen álló Vâlcea a szenátusi listák sorrendjében jóval az országos átlag alatt helyezkedik el (lásd 9. és 10. térképet). A hangsúlyozott regionális különbségek hiánya arra utal, hogy 2004-ben még kisebb léptékben sem ismétlődött meg a 2000-ben tapasztalt jelenség, amikor egyes dél-erdélyi és bánsági megyékben – ahol a parlamentbe be nem jutó *Demokratikus Konvenció* erős szavazótáborral rendelkezett – az elvesztegetett szavazatok aránya a 30–35%-ot is meghaladta. 2004-ben Temes az egyetlen megye, ahol az arányos képviselet az országos szinthez képest egy parlamenten kívül maradó pártra – a *Parasztpártra* – történő nagyobb arányú szavazás miatt szenved csorbát. Ezenkívül a *Parasztpárt* viszonylag magasabb támogatottsága az erdélyi megyék zömében is csupán 2–3%-kal járult hozzá az elvesztett voksok arányának növeléséhez. A kárba ment voksok hányada tehát nemcsak országos szinten csökkent jelentősen, hanem Erdély és Bánság azon megyéiben is, amelyek 2000-ben a reprezentativitás szempontjából a választások nagy vesztesei voltak. Mindez azzal magyarázható, hogy az elvesztegetett szavazatok a mostani választások alkalmával jobbára helyi, partikuláris tényezők hatásának tulajdoníthatóak.

A pártrendszer frakcionalizáltsága

Az elvesztett szavazatok számának csökkenése 2004-ben a parlamenti pártok megerősödését és a kis, parlamenten kívüli pártok visszaszorulását eredményezte, ami a pártrendszer fragmentáltságának a csökkenését vonta maga után. A fragmentáltság standard indikátora a *pártok tényleges (effektív) száma*⁶⁵, amelynek értékeit az eddigi romániai választásokra vonatkozóan a 9. táblázat foglalja össze:

9. táblázat. *A választási és a parlamenti pártok tényleges száma (1990–2004)*

A pártok tényleges száma (E) ^{a)}	1990– 1992	1992– 1996	1996– 2000	2000– 2004	2004–
választási pártok – képviselőház (E _V)	2,21	6,95	6,08	5,23	3,90
választási pártok – szenátus (E _V)	2,17	6,41 ^{b)}	5,67	4,92	3,80
parlamenti pártok – képviselőház (E _S)	2,20	4,42	3,94	3,18	3,01
parlamenti pártok – szenátus (E _S)	1,66	4,75	3,89	3,23	3,03

a) A mutatók kiszámításakor nem vettük figyelembe a kisebbségi szervezetek által szerzett szavazatokat, valamint mandátumokat, mivel ezek a mandátumok egy másik, párhuzamos választási rendszer szabályai szerint kerülnek kiosztásra. A kisebbségek parlamenti képviselői

- bár külön parlamenti frakcióba tömörülnek - nem tekinthetők a pártverseny szereplőinek, hiszen igen különböző csoportokat képviselnek.

b) Az 1992. évi szenátusi adatok gyengébb minőségűek, ugyanis az 1,5%-nál kevesebb szavazatot gyűjtött pártokat egy kategóriaként kezelik, ami a pártok effektív számát valamelyest csökkenti.

Leszámítva az 1990–1992 közötti periódust, amikor a *Nemzeti Megmentési Front* a szavazatok több mint kétharmadát szerezte meg, s így legalábbis ideig-óráig Románia pártrendszere *domináns párttal rendelkező sokpártrendszer*⁶⁶ volt, 2004 után minden eddiginél alacsonyabb lett a parlamenti és a választási pártok tényleges száma. Ha a mutató értelmezését vennők csupán tekintetbe, azt lehetne mondani, hogy a pártrendszer nagyjából egy három egyforma erejű pártból álló rendszerhez hasonlít. Nos, ez az empirikus szempontból instabil helyzet természetesen nem áll fenn, hiszen az 1. táblázat inkább egy „két és fél párt”-rendszer (*‘two-and-a-half party system’*)⁶⁷ képét mutatja, ahol szociáldemokraták és a liberális–demokrata szövetség az egészek, a fennmaradó felet pedig a *Nagy-Románia Párt* meg az RMDSZ teszi ki. Vitán felüli, hogy bár mandátumokban mért súlyát tekintve feleannyira erős, mint az előző, mégis az RMDSZ a koalícióképes „fél”.

A parlamenti pártok effektív száma 2000-hez képest nem csökkent látványosan, a választási pártoké viszont igen, ami megint a választási rendszer pszichológiai hatásának tulajdonítható. Mivel már a második választás zajlott le azonos szabályok mellett – jöllehet Taagepera a tanulási időszakot három ciklusra becsüli⁶⁸ –, a szereplők már kezdik érteni és érezni a rendszer működését, s kezdenek megtanulni racionálisan viselkedni annak körülményeiben. Vagyis a 2000. évi választások után mind a pártok, mind a választók levonták a tanulságokat. Utóbbiak megtanulták, hogy kire érdemes szavazni és kire nem, az előbbieket pedig rájöttek, hogy a belső viszályok megoldására a pártszakadás a legkevesébé kifizetődő módszer. Az 5%-os, meglehetősen magasnak számító küszöb tehát jótékony hatással is bírt a román pártrendszerre, mivel a parlamenti pártok megerősödését eredményezte, és csökkentette a pártrendszer fragmentáltságát.

V. Az RMDSZ – tények és trendek

Bár a választásokat megelőző időszakban a romániai magyar közélet egyik központi témája a parlamenti képviselet megtartására vonatkozó esélylatolgatás volt, a *Romániai Magyar Demokrata Szövetség* ötödszörre is bejutott a román parlamentbe. Mindazonáltal az öt választás eredményeit egybevetve megállapítható, hogy az RMDSZ 2004-ben érte el eddigi leggyengébb eredményét, 2000-hez képest elveszítve öt képviselőházi és két szenátusi mandátumot

A szavazatszám csökkenése

Az RMDSZ eredményei a szavazatszámok tekintetében az elmúlt másfél évtized során folyamatos csökkenést mutatnak, ez alól egyedül az 1996-os választás eredményei jelentettek kivételt.

10. táblázat. Az RMDSZ eredményei az eddigi öt választáson

Év	Részvételi arány	Képviselőház ⁶⁹				Szenátus			
		v	v %	s	s %	v	v %	s	s %
1990	86,19%	991 601	7,23	29	7,32	1 004 353	7,20	12	10,08
1992	76,29 %	811 290	7,46	27	7,92	831 469	7,58	12	8,39
1996	76,01%	812 628	6,64	25	7,29	837 760	6,82	11	7,69
2000	65,31%	736 863	6,80	27	7,83	751 310	6,90	12	8,57
2004	58,51%	628 125	6,17	22	6,63	637 109	6,23	10	7,30

A csökkenő szavazatszám nyomán 2004-ben az RMDSZ elveszített egy-egy képviselői mandátumot Bihar, Hargita, Maros, Szatmár megyében, valamint az egyetlen Hunyad megyei alsóházi helyét. A Szövetség megint szerzett egy képviselői mandátumot a Kárpátokon túli megyékben, ezúttal a Galac megyei listavezetőnek kedvezett a szerencse, minekutána 2000-ben a fővárosból került ki RMDSZ képviselő. Eggyel kevesebb RMDSZ szenátor képviseli ezentúl Szatmár megyét, és a kompenzációs kosárból történő mandátum-visszaosztás ezúttal nem eredményezett újabb Kárpátokon túli szenátori mandátumot a Szövetség számára.

Az RMDSZ szavazatainak számát és arányát megyék szerinti bontásban az utolsó két választáson a 11. táblázat összesíti (lásd továbbá a 11. térképet)

11. táblázat. Az RMDSZ eredményei 2004-ben és 2000-ben (megyei bontásban)

Megye	Képviselőház					Szenátus				
	2004		2000		Különb- ség 2000– 2004	2004		2000		Kü- lönbség 2000– 2004
	v	v%	v	v%		v	v%	v	v%	
Fehér	8594	4,92	9624	4,85	-1030	8656	4,95	10792	5,42	-2136
Arad	17731	8,61	21574	9,47	-3843	18025	8,71	21974	9,67	-3949
Argeş	674	0,22	604	0,19	70	461	0,15	927	0,30	-466
Bákó	1704	0,52	1758	0,50	-54	1823	0,56	1772	0,50	51
Bihar	62117	22,95	69320	22,95	-7203	63178	23,21	67877	22,53	-4699
Beszterce-N.	8554	6,49	9157	6,39	-603	8358	6,32	8755	6,09	-397
Botoşani	302	0,15	401	0,18	-99	366	0,18	865	0,40	-499
Brassó	22042	7,73	26981	8,62	-4939	22197	7,78	27509	8,75	-5312
Brăila	249	0,13	314	0,15	-65	287	0,15	384	0,19	-97
Buzău	282	0,12	262	0,11	20	495	0,21	289	0,12	206
Krassó-Ször.	1577	0,99	1918	1,09	-341	1690	1,05	2312	1,32	-622
Călăraşi	263	0,19	119	0,08	144	396	0,28	200	0,14	196
Kolozs	55866	16,66	69323	18,33	-13457	56622	16,86	69221	18,25	-12599
Konstanca	893	0,24	625	0,17	268	1136	0,30	779	0,20	357
Kovácsna	71447	68,14	92206	74,80	-20759	72067	68,67	92521	74,81	-20454
Dâmboviţa	447	0,17	277	0,11	170	418	0,16	973	0,38	-555
Dolj	507	0,16	488	0,14	19	482	0,15	780	0,22	-298
Galac	413	0,14	369	0,12	44	495	0,17	631	0,21	-136
Giurgiu	143	0,11	240	0,20	-97	215	0,17	298	0,24	-83
Gorj	319	0,19	270	0,16	49	341	0,20	380	0,22	-39
Hargita	122194	78,02	147561	83,20	-25367	124069	79,00	146961	82,47	-22892
Hunyad	10194	4,28	11803	4,29	-1609	10095	4,21	11595	4,19	-1500
Ialomiţa	172	0,13	219	0,16	-47	218	0,16	180	0,13	38
Iasi	648	0,17	499	0,13	149	811	0,22	637	0,16	174
Ilfov	234	0,17	235	0,19	-1	258	0,19	275	0,23	-17
Máramaros	18349	8,96	21059	9,06	-2710	18624	9,08	22287	9,62	-3663
Mehedintî	299	0,22	438	0,30	-139	360	0,26	572	0,38	-212
Maros	103103	37,04	122474	38,84	-19371	106863	38,03	127423	40,05	-20560
Neamţ	536	0,21	452	0,16	84	667	0,26	725	0,26	-58
Olt	250	0,11	166	0,07	84	315	0,14	370	0,15	-55
Prahova	677	0,17	728	0,17	-51	748	0,19	1129	0,27	-381
Szatmár	50839	34,66	56024	36,18	-5185	51765	35,27	56960	36,74	-5195
Szilágy	26305	23,37	30183	23,60	-3878	26979	23,64	30444	23,75	-3465
Szeben	5374	2,59	6370	2,87	-996	5636	2,71	7587	3,41	-1951
Suceava	843	0,27	392	0,12	451	671	0,21	576	0,18	95
Teleorman	226	0,10	412	0,18	-186	280	0,13	625	0,27	-345
Temes	15685	4,92	22124	6,46	-6439	16217	5,08	23095	6,74	-6878
Tulcea	198	0,17	338	0,28	-140	253	0,22	353	0,29	-100
Vaslui	323	0,16	401	0,20	-78	511	0,25	599	0,29	-88
Vâlcea	741	0,38	576	0,28	165	507	0,26	622	0,30	-115
Vrancea	254	0,14	156	0,09	98	437	0,24	300	0,17	137
Bukarest	16557	1,58	8423	0,78	8134	13117	1,25	8756	0,81	4361
Összesen	628125	6,17	736863	6,80	-108738	637109	6,23	751310	6,90	-114201

Látható, az RMDSZ képviselőházi listája a négy évvel korábbi eredményhez képest 108 738 szavazattal kapott kevesebbet, a szenátusi lista pedig 114 201 szavazattal. A megyék szintjén vizsgálva az eredményeket elmondható, hogy a legnagyobb csökkenés – 20 ezer szavazat fölötti – Hargita, Kovászna és Maros megyében volt észlelhető, de a szavazatvesztés Kolozs megyében is meghaladja a tízezret, és szinte minden erdélyi megyében számottevő. Az RMDSZ-re leadott szavazatszám csökkenése önmagában nem mond sokat, hiszen 2004-ben a részvételi arány is lényegesen visszaesett 2000-hez viszonyítva. Összevetve viszont a Szövetség által az utolsó két választáson elért szavazatarányokat nyilvánvalóvá válik, hogy támogatottsága mindenekelőtt a székelyföldi megyékben csökkent.

Hargita megyében 2000-ben az RMDSZ a szavazatok 83,20%-át, illetve 82,47%-át szerezte meg, Kovásznában pedig 74,80%-át, illetve 74,81%-át. Ezek az értékek nagyjából megfeleltek a magyarság részarányának a szóban forgó megyékben.⁷⁰ 1996-ban az RMDSZ részesedése a szavazatokból még magasabb volt. 2004-ben az RMDSZ szavazatai Hargita megyében az érvényes szavazatok 78,02%-át, illetve 79,00%-át, Kovászna megyében pedig 68,14%-át, illetve 68,67%-át tették ki csupán, ami 5-6%-kal elmarad a magyarság részaránya mögött.

Érdekes módon a Székelyföldön (és egész Erdélyben) tapasztalt szavazatcsökkenéssel párhuzamosan egyes Kárpátokon túli megyékben az RMDSZ-re leadott szavazatok száma nőtt (Călărași, Suceava és Buzău megyében szinte megduplázódott 2000-hez képest). Bukarestben 4361, illetve 8134 szavazattal többet kapott a Szövetség, mint négy évvel korábban, ám ez a jelenség annak köszönhető, hogy a külföldön szavazó román állampolgárok voksait ebben a választókerületben regisztrálják, 2004-ben pedig a Magyarországon tartózkodó romániai magyarok minden eddiginél nagyobb szavazókedvről tettek tanúbizonyságot. Sajnos, a regáti megyékben született szavazatok túlnyomó többsége „kárba veszett”, hiszen az RMDSZ a Regátban egyetlen mandátumot szerzett, azt is Galac megyében 413 szavazattal, ahol 2000-hez képest csupán 11,92%-os (44 voksnyi) gyarapodást könyvelhetett el a Szövetség. A Kárpátokon túli megyékben gyűjtött több szavazat természetesen nem kompenzálhatja az Erdélyben elszenvedett veszteségeket.

A részvétel elemzése

Annak érdekében, hogy megállapítsuk, mennyire kell az RMDSZ támogattságának csökkenését komolyan venni, az elemzést annak a kérdésnek a körüljárásával kell kezdenünk, hogy volt-e különbség a román és a magyar lakosság választási részvétele között. Mivel az egyéni szavazók nemzetiségét nem ismerjük, csak területi bontásban (a megyék, illetve a települések szintjén), ismert részvételi adatok alapján próbálhatunk meg következ-

tetéseket levonni, elsősorban a számottevőbb magyar lakosságú közigazgatási egységekben mért részvételi arányok behatóbb vizsgálata révén.

Első lépésben megyei szintű bontásban végeztük el az elemzést a Központi Választási Iroda által közzétett eredményeken, abból a megfigyelésből kiindulva, hogy a jelentős magyar lakossággal rendelkező megyék többségében (főleg a választások második fordulójában) a részvételi arány elmaradt az országos átlag mögött. A statisztikai elemzésbe nem vontuk be a Kárpátokon kívül fekvő megyéket, mivel ott a magyarok jelenléte elenyésző. Korrelációt számítva a magyar lakosság aránya és a részvételi arány között a következő eredményeket kaptuk: az első fordulóra $r = 0,411$ ($p = 0,113$), a másodikra pedig $r = -0,637$ ($p = 0,008$). Mivel az eredmények mindössze 16, igen magas szintű aggregátumra (megyére) érvényesek, messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le belőlük. Az első fordulóra vonatkozó pozitív, ám statisztikailag nem szignifikáns korrelációs együttható arra utal, hogy a magyarság magasabb aránya általában nagyobb részvételi aránnyal járt együtt. Ennek a gyenge összefüggésnek az alapján viszont még nem jelenthető ki, hogy a magyarok nagyobb arányban mentek volna el szavazni, illet állítani egyenlő volna egy ökológiai tévkövetkeztetéssel. Ez a kockázat fennáll akkor is, ha a második forduló vonatkozásában jelentjük ki azt, hogy a magyarok alacsonyabb arányban mentek el szavazni, mint a románok. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a magasabb magyar részarányú megyékben a második fordulóban a távolmaradás is nagyobb mértékű volt. Természetesen minden amellet szól, hogy a Székelyföldön és a többi olyan megyében, ahol a magyarság aránya számottevő, az alacsony részvétel valóban annak köszönhető, hogy a magyarok nem mentek el szavazni, mivel sokan a két román jelölt közül egyiket sem találhatták elfogadhatónak, viszont egy ilyen állítás tudományos megalapozásához alacsonyabb aggregációs szinten mért adatokra van szükség.

A következő lépésben regresszió-elemzést végeztünk 758 olyan erdélyi település adatain, ahol a 2002. évi népszámlálás alkalmával legalább 20 személy magyarnak vallotta magát.⁷¹ A következő regressziós modellt kaptuk: $R = 0,254$; $R^2 = 0,065$; $p = 0,000$. A modell értelmében statisztikailag szignifikáns összefüggés van a magyarság részaránya és a településen az első fordulóban⁷² megfigyelt részvételi arány között, ám ez a kapcsolat gyenge: ha a magyarság részaránya egy százalékponttal nő, a részvételi arány 0,063%-kal növekszik. A független változó, továbbá a függő változó varianciájának csupán 6,5%-át magyarázza ($R^2 = 0,065$). A 2000-es adatokra ($N = 708$) vonatkozó eredmények: $R = 0,281$; $R^2 = 0,079$; $p = 0,000$, vagyis az összefüggés az előző választásokon is hasonló irányú és intenzitású volt.

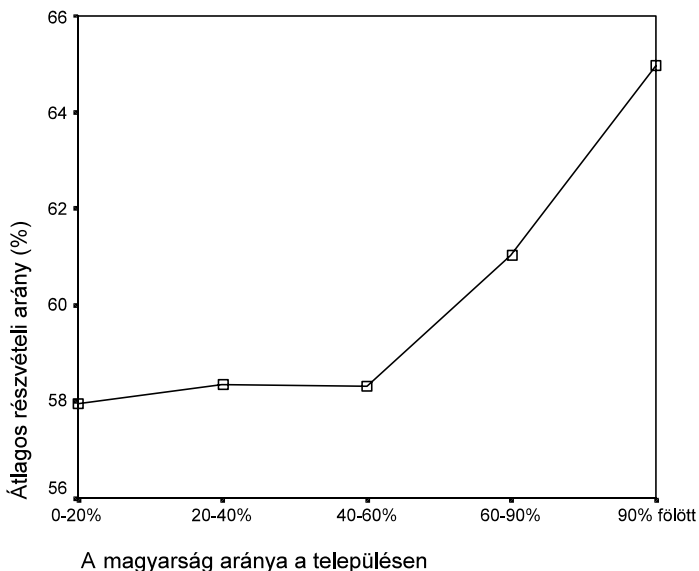
A regressziós modell alapján még mindig elhamarkodott volna levonni azt a következtetést, hogy a magyarság részvétele magasabb lett volna, mint a románságé, hiszen elképzelhető, hogy a helyi politikai életre az etnikai tö-

résvonal nyomja rá a bélyegét, így a választások tétje elsősorban etnikai jellegű, s így a magyar ajkú lakosság magasabb részaránya azért „okoz” nagyobb részvételi arányt, mivel az ott lakó románok (is) nagyobb arányban járulnak az urnákhoz. Ha ez a feltevés igaz, akkor az várható, hogy az etnikai szempontból kiegyensúlyozott településeken lesz (a leg)magasabb a részvétel. Hogy ezt a lehetőséget ellenőrizzük, a településeket öt kategóriába soroltuk a magyar lakosság részaránya szerint: szórvány (20% alatti magyarság), kisebbségi magyarság (20–40%), fele-fele arányú települések (40–60%), magyar többségű helységek (60–90%) és túlnyomó magyar többségű települések (90% fölött). Az egyes kategóriák deskriptív statisztikai mutatóit a 12. táblázat, illetve az 1. ábra szemlélteti:

12. táblázat. Az átlagos részvételi arány a magyarság részarányának függvényében

Magyarság aránya	N	Átlag	Szórás	Std. Hiba	Minimum	Maximum
szórvány (0–20%)	408	57,95%	8,32%	0,41%	31,26%	91,25%
kisebbségben (20–40%)	104	58,35%	6,59%	0,65%	39,01%	74,19%
egyforma arány (40–60%)	57	58,31%	8,66%	1,15%	39,15%	79,26%
többségben (60–90%)	65	61,04%	9,66%	1,20%	39,78%	82,77%
nagytöbbség (90% fölött)	95	64,97%	6,86%	0,70%	44,56%	82,73%
Összesen	729	59,23%	8,40%	0,31%	31,26%	91,25%

1. ábra. Az átlagos részvételi arány a magyarság részarányának függvényében

Látható, hogy a részvétel valójában azokon a településeken volt magasabb, ahol a magyarság aránya meghaladja a 60%-ot (90% fölötti magyarság esetén még magasabbak a részvételi arányok), az etnikailag kiegyensúlyozott, illetve a román többségű helységekre viszont alacsonyabb értékek voltak jellemzők. Természetesen minden kategóriában találunk kivételesen magas és alacsony értékeket is (lásd a minimumokat és maximumokat), és az egyes kategóriák szórásai is változatosak, de az adatsoron végzett variancia-analízis (*one-way ANOVA*) eredménye megerősíti, hogy statisztikailag szignifikáns a különbség. Mivel az etnikailag kiegyensúlyozott településeken alacsonyabb részvételi arányokat mértek mint ott, ahol a magyarok alkotják a többséget, elvethetjük azt a magyarázatot, miszerint a magyarság jelenléte egy településen azért járt együtt magasabb részvételi aránnyal, mivel a román lakosság is erősebb késztetést érez a szavazásra. Következésképpen a nagyrészt magyarok által lakott települések átlag fölötti részvételi arányai valóban azt jelentik, hogy a magyar nemzetiségűek inkább elmentek szavazni, mint a románok. A vegyes és román többségű településeken élő magyar, illetve román lakosság részvételéről azonban még mindig nem mondhatunk sokat, hiszen az a tény, hogy ezekre a helységekre alacsonyabb átlagos részvétel volt jellemző, még nem zárja ki azt, hogy a magyarok nagyobb arányban szavaztak, mint a románok (de a fordítottját sem). Ezt nem áll módunkban ellenőrizni aggregált adatokon – a kérdés csak közvélemény-kutatások segítségével válaszolható meg.

Az eddigiek alapján tehát arra következtethetnénk, hogy a magyar lakosság részvétele – legalábbis a tömbmagyar területeken – átlagosan magasabb volt, mint a románoké. Összevetve azonban az utolsó két választáson mért részvételi arányokat, ezt az állítást is más megvilágításban kell értékelnünk (lásd a 13. táblázatot)

13. táblázat. *Átlagos részvételi arányok a 2004-es és 2000-es választásokon a magyarság részarányának függvényében*

A magyarság aránya településen	Részvételi arány		
	2000	2004	Különbség
20% alatt	66,99%	57,95%	-9,04%
20–40%	67,11%	58,35%	-8,76%
40–60%	67,06%	58,31%	-8,75%
60–90%	69,69%	61,04%	-8,65%
90% fölött	75,63%	64,97%	-10,66%

A táblázat utolsó oszlopa a 2004-es, illetve 2000-es választások részvételi aránya közti különbséget tartalmazza az etnikai arány függvényében kiala-

kitott település-kategóriák szerint. Látható, hogy a csökkenés minden kategóriára érvényes, bár mindkét választás alkalmával a zömmel magyarok által lakott településeken volt magasabb a részvétel. Viszont a csökkenés is a 90% fölötti magyar lakosságú helységek esetében a leglátványosabb (10% fölötti). Míg 2000-ben a színmagyar településeken mért részvétel több mint 10%-kal haladta meg az országos átlagot, 2004-re ez a „többslet” hat és fél százalékra zsugorodott. Mivel joggal feltételezhetjük, hogy e települések lakossága többnyire az RMDSZ potenciális szavazótáborához tartozik, arra következtethetünk, hogy a megnövekedett távolmaradás lényegesen hozzájárult az RMDSZ szavazatarányának a Székelyföldön és a többi jelentős magyar lakossággal rendelkező megyében tapasztalt visszaeséséhez.

Az RMDSZ támogatottságának csökkenése nem magyarázható azonban pusztán a távolmaradással. A 14. táblázat az RMDSZ által elért átlagos szavazatarányokat hasonlítja össze a magyarság részaránya függvényében:

14. táblázat. Az RMDSZ átlagos szavazataránya 2004-ben és 2000-ben a magyarság részarányának függvényében

A magyar lakosság részaránya a településen	Az RMDSZ szavazataránya					
	Képviselőház			Szenátus		
	2000	2004	Kül.	2000	2004	Kül.
5% alatt	1,25	1,16	-0,09	1,40	1,24	-0,16
5–10%	5,44	5,14	-0,3	5,58	5,40	-0,18
10–20%	12,57	11,70	-0,87	12,68	11,90	-0,78
20–30%	21,19	20,87	-0,32	21,73	21,30	-0,43
30–40%	29,83	29,27	-0,56	30,48	30,07	-0,41
40–50%	41,09	41,00	-0,09	42,00	41,85	-0,15
50–60%	50,37	48,87	-1,5	50,92	50,50	-0,42
60–70%	58,89	59,87	0,98	60,29	61,57	1,28
70–80%	68,20	68,38	0,18	69,06	69,91	0,85
80–90%	79,34	74,48	-4,86	78,94	76,39	-2,55
90% fölött	89,24	83,00	-6,24	89,44	84,43	-5,01

Látható, hogy az RMDSZ átlagos támogatottsága általában alacsonyabb, mint a magyar lakosság aránya (vagy az alsó határhoz közelít), ami re logikailag két magyarázat lehetséges: vagy a román lakosság részvételi aránya magasabb a magyarokénál, vagy pedig a különbség a román pártokra történő „átszavazásnak” tulajdonítható. Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy az első magyarázat az empirikus adatokkal szembesítve nem állja meg a helyét, hiszen amint azt az előző bekezdésben megállapítottuk, azokon a településeken, ahol a magyarság aránya 90% fölötti, az átlagosnál ma-

gasabb volt a részvételi arány. Marad tehát az átszavazás lehetősége, ami a *Magyar Polgári Szövetség* színrelépésének köszönhetően tény, hiszen a *Népi Akció*, amelynek listáin az MPSZ jelöltjei indultak, Hargita és Kovászna megyében 2,5–3% körüli szavazatot szerzett. Másrészt hozzáadva az RMDSZ székelyföldi eredményéhez az AP eredményét, az összeg még mindig nem éri el a Szövetség 2000. évi szavazatarányait, következésképpen az átszavazás jelensége nem korlátozódik egyetlen román pártra.

Látható, hogy az RMDSZ támogatottságának csökkenése – a részvétel csökkenéséhez hasonlóan – ott a legerőteljesebb, ahol a magyar lakosság aránya magas. Ez arra utal, hogy a távolmaradás és a román pártokra történő voksolás jelensége összefügg. Amint azt Székely István felvetette⁷³, az RMDSZ-től való elfordulás leírható egy kétlépéses folyamatként: első lépésben a magyar választópolgár nem megy el szavazni, második lépésben viszont már román pártot támogat. Mindaddig hajlamosak voltunk azt hinni, hogy az átszavazás inkább a szórványban jellemző, a jelenlegi választások azonban arra figyelmeztetnek, hogy a jelenséggel a tömbmagyar területeken is számolni kell.

Az alábbiakban megpróbálkozunk a tömbmagyar területeken tapasztalt „átszavazás” jelenségének az értelmezésével, egy árnyaltabb kép kialakításával. A magyar szavazópolgárt értékei és érdekei arra készítetik, hogy „magyar” pártra voksoljon. Tekintsük közülük azokat, akik 2004 novemberében az MPSZ-re szavaztak volna, ha megadatik ennek a szervezetnek az indulás lehetősége. Mivel a szervezet nem indulhatott, az RMDSZ pedig nem élvezte bizalmukat, egy csoportjuk a kisebbik rossz mellett voksolt. Ha már nem képviselhette őket magyar párt, szavaztak a *Népi Akció* listáin szereplő MPSZ-tagokra mint pótlehetőségre. Másik csoportjuk viselkedése a *kognitívdiszsonancia-redukció* pszichológiai mechanizmusa illik. Ezek az emberek úgy tettek, mint a mesebeli róka, amely bemagyarázta magának, hogy savanyú a szőlő,⁷⁴ holott valójában csak elérhetetlen volt – tudniillik az MPSZ nem indulhatott, az RMDSZ-ből pedig eleve nem kértek. Tehát nem mentek el szavazni. Végül a fennmaradó hányad, akinek csalódást okozott a magyar politikai erők megosztottsága, más román pártokra adott le „proteszt”-szavazatot.

Az RMDSZ elnökjelöltjének szereplése

Végezetül Markó Béla elnökjelölt szereplését értékelnénk röviden. Az RMDSZ nyilván nem a tisztség elnyerésének reményében állít elnökjelöltet, hiszen a román állampolgárok szavazataira aligha számíthat magyar jelölt. Előnyös viszont saját jelöltet állítani, mert így közvetve megnő a párt számára a kampány során rendelkezésre álló műsoridő, hiszen az elnöki tisztségért harcba szállók jóval többet szerepelnek a televízióban, mint a parlamenti mandátumok várományosai, s így a párt üzenetét sokkal nagyobb tömegekhez, és egyben talán nagyobb átütő erővel lehet eljuttatni.

De további előnyt jelenthet egy párt számára az önálló elnökjelölt az elnökválasztások második fordulóját vagy a kormányalakítást megelőző alkufolyamatok során. Az RMDSZ számára 2004-ben nem származott sok előny a végül vesztesként kikerülő Adrian Năstase támogatásából, és szavazóbázisa sem fogadta egyöntetű tetszéssel a pártelit döntését, aminek következtében a magyar szavazók nagy része nem is ment el voksolni. Azzal, hogy Năstaset támogatta, az RMDSZ valószínűleg a korábbi együttműködés kapcsolatrendszerét fogalmazta át stratégiává, ám végül mégis elfogadta a D.A. meghívását a kormánykoalícióba, ami nem biztos, hogy jót tett megítélésének, köpönyegforgatás látszatát keltve főleg a román lakosság felfogásában, jóllehet a politika logikája szerint ez a viselkedésmód nem föltétlenül furcsállandó.

Végül a kis pártok számára hasznos lehet egy karizmatikus, népszerű elnökjelölt, mivel a már említett „uszályhatás” révén szavazatokat képes hozni a párt konyhájára. Az RMDSZ-hez hasonló etnoregionalista pártok esetében az sem elhanyagolható szempont, hogy az illető a többség számára is elfogadható legyen. Ez utóbbi követelménynek Markó Béla eleget tett olyan mértékben, amennyire egy magyar politikus Romániában ennek eleget tehet. A párt-
ra gyakorolt „húzóerő” szempontjából nem célravezető Markó Béla szavazatarányát a többi román párt és elnökjelöltje közti különbségekhez viszonyítani. Ebből a szempontból sokkal hasznosabb lehet Frunda Györgynek az előző két elnökválasztás alkalmával nyújtott teljesítményét áttekinteni.

15. táblázat. *Az RMDSZ elnökjelöltjeire leadott szavazatok, illetve az RMDSZ szavazatok aránya*

Választás	Jelölt	v	v%	v RMDSZ	különbség	arány
1996	Frunda György	761 411	6,02%	812 628	-51.217	93,70%
2000	Frunda György	696 989	6,22%	751 310	-54.321	92,77%
2004	Markó Béla	533 446	5,10%	628 125	-94.679	84,93%

A 15. táblázat utolsó két oszlopa az elnökjelöltre, illetve az RMDSZ képviselőházi listájára leadott szavazatok különbségét, illetve arányát szemlélteti. Frunda György pártjánál valamivel több mint 50 ezer szavazattal kevesebbet gyűjtött mindkét megmérettetés alkalmával, vagyis az RMDSZ támogatóinak 92–93%-a valószínűleg rá voksolt. 2004-ben azonban szinte százezer RMDSZ választó nem Markó Bélára szavazott, vagyis a párt támogatóinak csupán 85%-a voksolt a szövetségi elnökre, ami jelentősen elmarad a Frunda által elért aránytól, következésképpen a párt is kevesebbet nyert jelöltsége nyomán.

Érdekes továbbá megyei bontásban is összehasonlítani Markó Béla és az RMDSZ szavazatarányait.⁷⁵ Az RMDSZ szavazatokhoz viszonyított leg-

nagyobb arányokat a szövetségi elnök azokban a megyékben érte el, ahol a magyarság aránya számottevő (Székelyföldön, valamint Szilágy és Szatmár megyében). A szórványban viszont az RMDSZ-re szavazók közül kevesebben voksoltak a Szövetség elnökjelöltjére (a legalacsonyabb arány Temes megyében észlelhető, ahol Markó Béla szavazatai csupán 58,28%-át teszik ki az RMDSZ képviselőházi szavazatainak). Figyelemre méltó továbbá, hogy a bukaresti választókerületben az RMDSZ képviselőházi listájára több mint 16 000 szavazó voksolt, Markóra viszont csupán 4300. Feltételezhető, hogy ez a jelenség is a külföldön tartózkodó állampolgárok szavazatainak tudható be, akiket inkább az motivált, hogy az RMDSZ ne essen ki a parlamentből. Míg a tömbmagyar területeken az RMDSZ szavazói többsége számára természetes dolog a Szövetség elnökjelöltjét is támogatni, a szórványban élő magyar választók már hajlamosabbak valamelyik román jelöltre voksolni. Ez utóbbiak számára bizonyára fel sem merül az a kérdés, hogy ez a viselkedésük esetleg konfliktusban áll magyar identitásukkal, míg azok számára, akik nem élnek románok között, ez valószínűleg belső konfliktust jelentene. A magyar jelöltre leadott szavazatok jobbára expresszív viselkedést jelentenek, amiről utilitarista értelmezésben az mondható el, hogy legfeljebb a kötelesség teljesítéséből érzett elégedettség származhat belőle. A szórványban élő magyarok egy része számára úgy tűnik, hogy a kötelesség teljesítése az RMDSZ-re leadott szavazattal megtörtént, az államelnök személye viszont annál fontosabb, mint hogy azt érzelmi indíttatásból az esélytelen magyar jelöltre lehetne vesztegetni. Ez persze nem zárja ki azt, hogy a (politikában) jártasabb magyar választópolgár tudatosítja: ha az adott körülményben mégis az RMDSZ jelöltjére voksol, javíthat a párt alkupozícióin a második fordulót megelőző s a kormányalakítást célzó tárgyalások tekintetében.

Jegyzetek

¹ Az 1990/92. számú törvényerejű rendelet a parlament és az államfő intézményét, valamint azok megválasztását szabályozta.

² Mozgásteret azonban minimális volt, a FSN-többség nacionalizmusa erősen korlátozta azt.

³ Később a Társadalmi Demokrácia Romániai Pártja (PDSR), majd – 2001-től – Szociáldemokrata Párt (PSD)

⁴ A FDSN kisebbségi kormányt alakított, de élvezte a posztkommunista oldal kisebb pártjainak, a Románok Nemzeti Egységpártjának (PUNR), a Nagy-Románia Pártnak (PRM) és a Szocialista Munkapártnak (PSM) a támogatását.

⁵ A jobbközép Demokratikus Konvenció és az RMDSZ mellett a baloldali Demokrata Pártból – a FSN utódpartjából – állt.

⁶ A FSN-ből kialakult Demokrata Pártból a „hagyományos” szociáldemokraták kispartjával, a Román Szociáldemokrata Párttal létrehozta a Szociáldemokrata Uniót.

⁷ 2001 és 2004 között Románia végig hátrányban volt Bulgáriával szemben mind a lezárt csatlakozási fejezetek száma, mind pedig gazdaságának „működő piacgazdaságként” való értékelése tekintetében.

⁸ A 2003. december 13-án elfogadott koppenhágai zárónyilatkozat nagyvonalúan bánt a „kullogókkal”: rögzítette, hogy a bővítési folyamat visszafordíthatatlan, növelte az előcsatlakozási támogatások összegét, és új csatlakozási partnerséget ajánlott fel új útiterv („roadmap”) alapján a két országnak.

⁹ Lásd Adevărul 2004. jan. 10.

¹⁰ Ezen belül a legmagasabb átlag a Ciprusé – 76%, utána Málta és Szlovénia következik 69–69%-kal, majd Csehország 62%-kal, Magyarország 53%-kal, Szlovákia 47%-kal, Lengyelország 41%-kal, Észtország 40%-kal, Litvánia 39%-kal és Lettország 35%-kal. Lásd Adevărul 2004. jan. 10, jún. 4.

¹¹ Lásd *Dinamica apartenenței politice a primarilor din România – cu un an înainte de viitoarele alegeri din 2004*. Institutul de Politici Publice, București, octombrie 2003. www.ipp.ro

¹² Ez általában a megyei önkormányzatok elnökei révén valósult meg (lásd az IPP idézett tanulmányát, 6.), és a 189/1998-as számú, helyi közpénzügyi törvény hiányosságaival függ össze (e törvény redistributív vonásait a 45/2004-es sürgősségi kormányrendelet még meg is erősítette, tehát az önkormányzati autonómia finánciális korlátait erősítette).

¹³ IPP, idézett tanulmány, 14.

¹⁴ 2004 januárjában jegyezték be „Dreptate și Adevăr” néven, melynek rövidített formája „D.A. PNL-PD”.

¹⁵ E fúziót Valeriu Stoica javasolta 2004 júliusában: az új párt – szerinte – az Európai Néppárthoz (EPP) csatlakozva egyben megoldást is jelentene a román pártrendszer kiegyensúlyozatlanságára, a hiányzó jobboldali pólus kérdéseire. Lásd: www.romanian-portal.com/us/eng/article.asp?id=1135, 2005. 03. 12.

¹⁶ Bănescu új szerepe csak Stolojan váratlan visszavonulása nyomán alakult ki.

¹⁷ Legea 27/1996, Monitorul Oficial al României, Partea I. nr. 87 din 29 aprilie 1996.

¹⁸ 1992. szeptember 27-én a bejegyzett pártok száma 155 volt, ez a szám 1996 januárjában kb. 200-ra emelkedett. A 27/1996-os törvény hatályba lépését követően azonban a pártok száma csökkenni kezdett (1999. április 1. – 45 párt; 2003. január 1. – 37; 2003. július 18. – 27), és ezt a folyamatot a 14/2003-as törvény tovább erősítette (l. Preda, Cristian: Les partis politiques dans le postcommunisme roumain. *Studia Politica*, Univ. Buc., Institutul de Cercetări Politice. Vol. III. nr. 4, 2003, 943–986).

¹⁹ Preda, Cristian, i. m. 965.; Barbu, Daniel: *Republica absentă*. Nemira, Buc., 1999. 148–149.; Ionescu, Alexandra: Partis, régime politique et bureaucratie d’État dans le postcommunisme roumain. *Studia Politica*. Univ. Buc., Institutul de Cercetări Politice. Vol. III. nr. 4, 2003. 921–942.

²⁰ Zoltán Alpár Szász: Recent Developments in Romanian Political Life. In Monica Robotin-Levente Salat (eds.): *A New Balance. Democracy and Minorities in Post-Communist Europe*. Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Institute, Budapest, 2003. 110.

²¹ A törvény szerint kedvezményesen juthatnak képviselőhöz azok a nemzeti kisebbségek, amelyek képvisellel rendelkeznek a Nemzeti Kisebbségek Tanácsában: amennyiben e szervezetek nem szereznek egyetlen képviselői vagy szenátori mandátumot sem, akkor jogosultak – országos szinten – egyetlen képviselői mandátumra, amennyiben az országosan szerzett szavazataik száma kiteszi legalább 10%-át az egy képviselői mandátum megszerzéséért szükséges átlagos szavazatszámának (melyet országos átlagként számítanak ki). Jelöltlistát állíthatnak azok a kisebbségi szervezetek, amelyek az előbbi kisebbségekhez tartoznak, amennyiben bemutatnak olyan taglistát, amely 15%-át teszi ki az illető kisebbséghez tartozó – népszámlálás által kimutatott – személyeknek, de ha ez meghaladja a 25 000-et, akkor elegendő a 25 000-es lista is. E listán a tagoknak legalább 15 megyéből és Bukarestből kell lenniük, legalább 300-an minden megyéből és a fővárosból. Azok a kisebbségi szervezetek viszont, amelyek az előbbi kategóriába tartoznak, és már rendelkeznek parlamenti képvisellel, az előbbi taglista-feltétel teljesítése nélkül is indulhatnak a választásokon.

²² Az EBESZ februárban közzétett, több mint 30 oldalas jelentésének 34. pontja annak a törvénycikkelynek a törlését javasolja, amely eltérő feltételeket állít a parlamentben jelen lévő és a parlamenti képvisellel nem rendelkező kisebbségi szervezetek elé (A Velencei Bizottság után az EBESZ is elmarasztalta a romániai választási törvényeket – Szemben az európai főárral. *Krónika*, 2005. febr. 22). Az EBESZ azt is kifogásolja, hogy Románia alig két hónappal a választások előtt módosította a választási törvényt.

²³ Lásd Adrian Karatnicky: Civic Power and Electoral Politics. A Report from Freedom House. 2, 5, 7, 18. és 21. [<http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2005/essay2005.pdf>], letöltve 2005. március 12-én. (A Freedom House az országokat a *politikai jogok és az állampolgári szabadságjogok* tekintetében rendre egy 1-től 7-ig terjedő skálán helyezi el, s végül a két pontszám átlagát veszi figyelembe. Az egyes a legmagasabb „osztályzat”, a hetes pedig a leggyengébb.)

²⁴ A párt fogalmát itt nem jogi értelemben használjuk, hanem azokat a szereplőket tekintjük e kategóriába tartozóknak, amelyek nem a nemzeti kisebbségek számára fenntartott, könnyített feltételek mellett megszerezhető mandátumokért versengenek. Az RMDSZ következésképpen a pártok közé tartozik, még ha jogi szempontból nem is az.

²⁵ Vö. Herbert Kitschelt: The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, Vol. 20, No. 1 (March 1992) 9–10.

²⁶ A párt magyar nyelvű választási anyagain a Népi Cselekvés Pártja név szerepelt, amit több sajtóorgánium át is vett, ám dolgozatunkban a hasonló megnevezésű nyugat-európai pártok nevének bevett magyar fordításához igazodtunk.

²⁷ A választási eredmények forrásai: www.bec2004.com (2004); <http://www.elections.ro> (2000); <http://www.kappa.ro/guv/bec> (1996); <http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexCountry.asp?country=romania> (1992 és 1990).

²⁸ Lásd az előbb idézett nemzetközi adatbázist (<http://www2.essex.ac.uk/elect/database>).

²⁹ A részvételi trendeket természetesen a politikai folyamatok tartalma mellett az egyes országok intézményi berendezkedései is befolyásolják, erre azonban itt nem áll módunkban bővebben kitérni, az összehasonlítást csak orientatív céllal végeztük el.

³⁰ A regionális bontás adatai minden esetben a Központi Választási Iroda becsléseit jelentik a választások napján 20 óráig (1996-ban 20 óra 30 percig) leadott szavazatok alapján, a valós részvételi arányok ezeknél az értékeknél valamivel magasabbak, de sajnos nem állnak rendelkezésünkre.

³¹ A Központi Választási Iroda becslése.

³² A jobb-bal felosztás alkalmazhatósága a román pártrendszerben meglehetősen korlátozott, mivel a törésvonalak még mindig nem tisztultak le. A legfontosabb törésvonal az 1990-es évek elején inkább a reform- és nyugatbarát történelmi pártok (és a Nemzeti Megmentési Frontból kivált, Petre Romanhoz közeli csoportból kialakult Demokrata Párt), illetve a visszafogottabb modernizáció mellett állást foglaló kommunista utódpartok között húzódott. Ideológiai irányultságukat tekintve azonban a reformokért síkra szálló pártok igen változatosak voltak. A Demokrata Párt doktrínája inkább szociáldemokratának minősíthető, a Parasztpárt és a Liberális Párt viszont az ideológiai tengely jobb oldalán helyezhető el. Ezért a jobb-bal fogalompár használata ebben a tanulmányban inkább orientatív céllal történik. 2004-ben a köztudatban a D.A. Szövetséget már jobbközép erőként tartották számon, bár inkább az egyértelműen baloldali PSD ellenpólusaként jelenik így meg, semmint az alkotó pártok, főleg a Demokrata Párt programja alapján. A legújabb fejlemények fényében mégis legitim lehet elemzésünkben a Demokratákat is a jobboldalra sorolni a liberálisok és a parlamentből ismételtén kiszorult Parasztpárt mellé, mivel úgy tűnik, hogy inkább az Európai Néppárthoz szeretnének közeledni a Szocialista Internacionálé helyett.

³³ A Gallup Romania által 2004. szeptember 27. és október 15. között, 1800-as elemszámú országos reprezentatív mintán végzett közvélemény-kutatás eredményei azt mutatják, hogy falun a PSD támogatottsága a választások előtt 57,5%-os volt, városban viszont csak 31,1%-os. Az életkor szempontjából megállapítható, hogy a 25 évnél fiatalabbaknak körülbelül egynegyede, a 25 és 55 év közöttiek megközelítőleg 35%-a, az 55 év fölöttiek 45%-a, a 65 évnél idősebbeknek pedig szinte kétharmada a szociáldemokratákat támogatta. Az iskolázottság hatása szintén egyértelmű: a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek alig egynegyede, a középiskolát végzetteknek pedig 45–50%-a támogatta a PSD-t, ellenben a csupán elemi iskolát végzett személyek háromnegyede a pártra szándékozott szavazni. A regionális különbségek is nyilvánvalók: Moldvában a párt támogatottsága nagyjából 50%-os, Havasalföldön 55% fölötti, Erdélyben és a Bánságban viszont csupán 25–35% közötti volt. (Forrás: <http://www.osf.ro/bop/2004/Octombrie>.)

³⁴ A szavazatok regionális eloszlásának vizsgálatakor a képviselőházi listákat vettük figyelembe, de a szenátus esetében is igen hasonló a helyzet. Természetesen jelezzük azokat az eseteket, ahol említésre méltó eltérés mutatható ki a két lista között.

³⁵ Prahova és Konstanca megyék eredménye konstans módon eltér a havasalföldi nagyrégió eredményeitől. A kevésbé fejlett Gorj és Tulcea megye helyzete viszont kivéte-

les. Itt sajátos tényezők játszottak szerepet, Gorj megyében – például – a Nagy-Románia Párt fellegvárát jelentő bányaiipari háttér.

³⁶ A továbbiakban az első érték a képviselőházi, a második pedig a szenátusi listákra leadott szavazatarányokat jelenti.

³⁷ Valeriu Stoica terve, lásd 15. számú jegyzetet.

³⁸ Ezek a megyék Prahova, Krassó-Szörény, Konstanca, Tulcea, Hunyad, Beszterce-Naszód, Bihar, Suceava, illetve Kolozs.

³⁹ Az idézett Gallup felmérés szerint a D.A. támogatottsága falun 25%, városban 50% körüli volt 2004 őszén. A 25 évnél fiatalabb szavazók 50% fölötti arányban támogatták a szövetséget, a középkorúak pedig 40–45%-ban, az idősebbek körében ellenben a szövetség népszerűsége alacsonyabb volt (az 55. évüket betöltötték egyharmada, a 65 év fölöttieknek pedig alig 18%-a szándékozott a D.A.-ra szavazni. A felsőfokú diplomával rendelkezők között a párt támogatottsága 55% fölötti, a középfokú végzettségűek körében 45–55% közötti, a 8 osztálynál kevesebbel rendelkezők körében viszont 25% alatti. Erdélyben, a Bán-ságban, valamint a fővárosban a lakosság 45–55%-a, Dobrudzsában 40%-a, Moldvában megközelítőleg 35%-a, Havasalföldön pedig körülbelül 25%-a szándékozott a D.A. szövetségre voksolni. (Forrás: <http://www.osf.ro/bop/2004/Octombrie/>)

⁴⁰ Vö. Seiler, Daniel: Peut-on appliquer les clivages de Rokkan à l'Europe Centrale? In de Waele, Jean-Michel (ed.): *Partis politiques et démocratie en Europe centrale et orientale*. Editions de l'Université libre de Bruxelles, Bruxelles, 2002; de Waele, Jean-Michel: Consolidation démocratiques, partis et clivages en Europe centrale et orientale. In de Waele, Jean-Michel (ed.): *Partis politiques et démocratie...*

⁴¹ A mutató kiszámítása érdekében össze kell adni az egyes pártok által két egymást követő választáson elért szavazatarányok különbségeinek az abszolút értékét, majd a kapott eredményt el kell osztani kettővel. Lásd Mogens Pedersen: Electoral Volatility in Western Europe. In Peter Mair (ed.): *The West European Party System*. Oxford University Press, Oxford, 1990. 198–199. /Oxford Readings in Government and Politics/.

⁴² Jack Bielasiak: *The Institutionalization of Party Systems in Emerging Democracies*. Paper presented at the American Political Science Convention. San Francisco–CA, August 29 – September 2, 2001. (Manuscript.)

⁴³ A pártrendszerek egy lehetséges tranzitológiai tipológiája *kialakulófélben levő pártrendszereket (inchoate party systems), átmeneti állapotban levő, hegemónikus párt által dominált pártrendszereket (hegemonic party systems in transition) és intézményesült pártrendszereket (institutionalised party systems)* különböztet meg. Lásd Scott Mainwaring – Timothy Scully: Introduction. Party Systems in Latin America. In uók (eds.): *Building Democratic Institutions. Party Systems in Latin America*. Stanford University Press, Stanford-CA, 1994, 1–34.

⁴⁴ A kis párt fogalmát itt nem a standard definíció szerint az 1%-os szavazatarányt rendszerint meghaladó, de a 15%-ot el nem érő pártokra, hanem a parlamentbe be nem jutottakra értjük. (Az itt alkalmazott számolási módszer – tudtában vagyunk ennek a dolognak – nem tökéletes, de jobbra csak az első két választás alkalmával torzít.)

⁴⁵ Michael Gallagher: Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems. *Electoral Studies*, vol. 10, no. 1 (March 1991) 33. (Magyarul uő: Arányosság, aránytalan-

ság és választási rendszerek. In Fábián György (szerk.): *Választási rendszerek* Osiris – Lát-hatatlan kollégium, Budapest, 1997. 124.)

⁴⁶ A Hare- vagy Hagenbach-Bischoff-kvóta a szavazókerületben leadott összes érvényes szavazat és az illető körzetet megillető mandátumok számának a hányadosa. (André Blais-Louis Massicotte: *Electoral Systems*. In Lawrence LeDuc – Richard Niemi – Pippa Norris (eds.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in a Global Perspective*. Sage Publications, London, 1996, 60.)

⁴⁷ Vö. Arend Lijphart: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies. 1945-1990*. Oxford University Press, Oxford, 1994. /Comparative European Politics/ 32.

⁴⁸ A Loosemore-Hanby index kiszámításának képlete:

$$D = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N |v_i - s_i|$$

ahol v_i az i -edik párt szavazataránya, s_i pedig az i -edik párt mandátumainak aránya.

⁴⁹ A Rae-index képlete:

$$I = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |v_i - s_i|$$

ahol a jelölések a fentebbiek – n arra utal, hogy csak a 0,5%-nál magasabb szavazatarányt elért pártok jönnek számításba. Ez a mutató az átlagszámítás következtében igen érzékeny a kis pártok jelenlétére, s így alulbecsüli az arányos, tehát a sokpártrendszereket eredményező, választási rendszerek aránytalanságát. E nyilvánvaló gyöngéje miatt nem is használjuk. (Lásd Michael Gallagher, *i. m.* 40.; Arend Lijphart, *i. m.* 58. és uő: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. Yale University Press, New Haven-CT, 1984. 162–163.)

⁵⁰ A négyzetes aránytalansági index képlete:

$$LSI_G = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^N (v_i - s_i)^2}$$

ahol a jelölések a fentebbiek.

⁵¹ Vö. *ua.* 158, 162. és uő: *Electoral Systems and Party Systems...* 58–61. p. Az index forrása Michael Gallagher, *i. m.* 40–41.

⁵² Tulajdonképpen, ha figyelembe vesszük azt a kritériumot, miszerint a választási rendszer valamely dimenziójának 20%-nál nagyobb módosulásával az előidézett hatások miatt új rendszer lép életbe, három romániai választási rendszerrel kell számolnunk: az 1992 előttivel, az 1992–2000 közöttivel, s a 2000 utánival, amelyeket egymástól a küszöb fokozatos emelése határol el. (Vö. *ua.* 13. A dimenziók értelmezését lásd *ua.* 10–12, 14–15.)

⁵³ Vö. Szász Alpár Zoltán: *The Electoral Success of Dominant Parties Representing the Hungarian Minority in Romania and Slovakia. REGIO. A Review of Ethnic and Minority Studies*. 2003. 150.

⁵⁴ Arend Lijphart, *i. m.* 11.

⁵⁵ Vö. Székely István: Választottunk... Az 1990-es és 1992-es parlamenti, valamint az 1992-es önkormányzati választások megyei eredményeinek értékelése. *Magyar Kisebbség*, Új sorozat, II. évf. 1996. 1–2. sz. 16.

⁵⁶ Pontosabban egy apró változás mégis bekövetkezett: a 8%-os küszöb most csak 2 párt választási szövetsége esetén érvényes, minden további párt részvételével 1%-kal nő a küszöb, de nem haladhatja meg a 10%-ot (2004. évi 373. tv. 90. szakasz (2) bekezdés.)

⁵⁷ Az 1990. esztendei adatoktól elvben el is tekinthetnénk, mivel a parlament kamaráinak létszámát megállapító rendelkezések csak 1992 óta vannak érvényben: egy képviselő 70 000, egy szenátor 160 000 lakosra jut. Ennek ellenére a 7. táblázat teljes adatsort közöl.

⁵⁸ Vö. Arend Lijphart, *i. m.* 11–13. és uő: *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press, New Haven-CT, 1999. 150–153.

⁵⁹ 2004-ben a népességfogyás következtében szenátori mandátumot veszített Kolozs megye, képviselői helyet Argeș, Bákó, Brăila, Dolj, Hunyad, Máramaros, Mehedinți, Maros, Szatmár, Teleorman és Temes megyék, Bukarestben és Konstanca megyében pedig csökkent mind a képviselői, mind a szenátori mandátumok száma.

⁶⁰ Lásd Michael Gallagher, *i. m.* 43.

⁶¹ Tóka Gábor észrevételei Szász Alpár Zoltán: The Share of Power Held by Ethnic/National Minorities (In Jankovics József-Nyerges Judit (szerk.): *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Juväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai*. II. kötet. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2004. 890–898.) című tanulmányának vitáján. (Budapest, Közép-Európai Egyetem Politikatudományi Tanaszék, PhD szeminárium, 2004. január 19.)

⁶² Ez tulajdonképpen a választási rendszerek *pszichológiai hatása*. Lásd Maurice Duverger: *Political Parties. Their Organisation and Activity in the Modern State*. Methuen, London, 1964.

⁶³ Vö. Herbert Kitschelt: The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, vol. 20, no. 1 (March 1992) 9–10. és Rein Taagepera: How Electoral Systems Matter for Democratization. *Democratization*, vol. 5, no. 3 (Autumn 1998) 71.

⁶⁴ Az elveszett szavazatok regionális szinten mért arányába nem számítottuk bele a sikertelen kisebbségi szervezetekre leadott voksokat. A kisebbségi szervezetekre leadott elvesztegetett szavazatok különben csak három megyében haladták meg az 1%-ot. Ezek Krassó-Szörény (1,61%), Konstanca (2,28%) és Hunyad (3,28%). Míg az első két esetben ez a viszonylag magas arány nagyrészt az illető területen élő (horvát, illetve török) kisebbségek szervezeti pluralizmusának köszönhető (a 2002-es népszámlálás szerint Krassó-Szörényben 6300 horvát, Konstanca megyében pedig 24 602 török élt), addig Hunyad megyében nyilvánvalóan az „etnobiznisz” áll a jelenség mögött: a 3,28%-ból 2,43%-ot, vagyis 5801 szavazatot a *Romániai Szláv Macedónok Kulturális Egyesülete (Asociația Culturală a Macedonenilor Slavi din România)* vitt el, holott a megyében 2002-ben mindössze 12 személy vallotta magát szláv macedónnak.

⁶⁵ A mutató kiszámítása a következő képlet szerint történik:

$$e = \frac{1}{\sum_{i=1}^N p_i^2},$$

ahol p_i az i -edik párt szavazatarányát jelöli. (Rein Taagepera – Matthew Soberg Shugart: *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. Yale University Press, New Haven-CT, 1989. 79. Lásd még Arend Lijphart, *i. m.* 68.)

⁶⁶ Lásd Jean Blondel: Types of Party System. In Peter Mair (ed.): *The West European Party System*. Yale University Press, Oxford, 1990. /Oxford Readings in Government and Politics/ 302–310.

⁶⁷ Vö. *ua.* 305.

⁶⁸ Vö. Rein Taagepera, *i. m.* 68.

⁶⁹ Beleértve a nemzeti kisebbségeket megillető mandátumokat is.

⁷⁰ A 2002. évi népszámláláson Hargita megye lakosságának 84,61%-a, Kovászna megye lakosságának pedig 73,81%-a vallotta magát magyarnak.

⁷¹ Az adatbázisért köszönet illeti Kiss Tamást.

⁷² Sajnos, az elnökválasztás második fordulójának részvételi adatai ilyen bontásban nem állnak rendelkezésünkre.

⁷³ $F = 15,854$; $p = 0,000$.

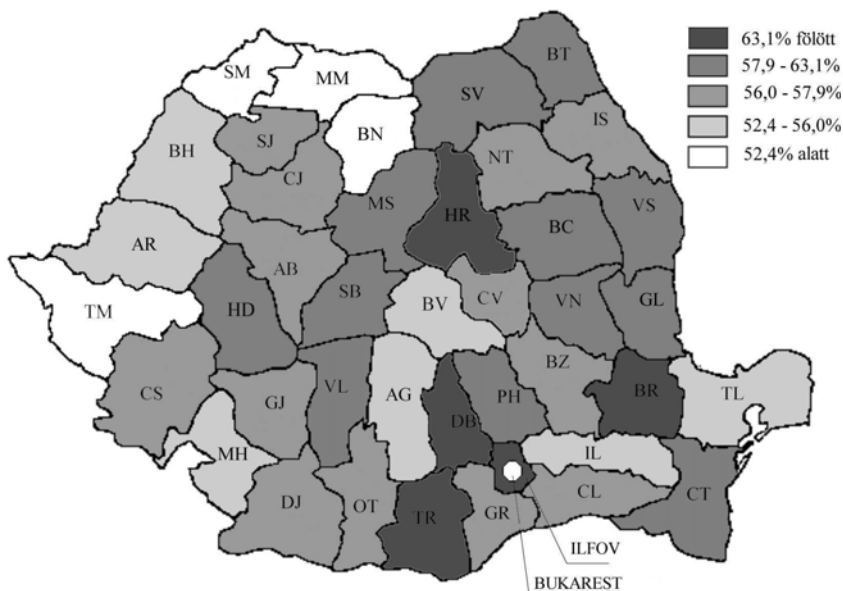
⁷⁴ Elhangzott kommentárként a „Változások a romániai magyarok politikai viszonyulásaiban” című, a BBTE Szociológia Tanszékének Magyar Tagozata, a Szociológus Véndiákszövetség, valamint a Max Weber Szociológiai Kutatóközpont által szervezett vitaesten (Kolozsvár, 2005. január 11.).

⁷⁵ Lásd például Jon Elster: *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Budapest, 1995, Osiris–Századvég. /Osiris Könyvtár – Szociológia/ 12.

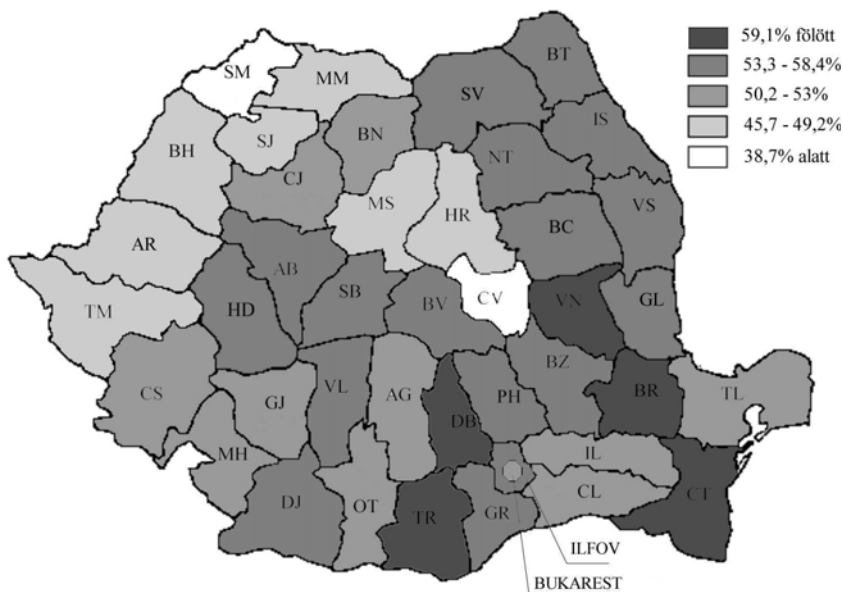
⁷⁶ Az összehasonlításnál csak az erdélyi megyéket vettük figyelembe.

MELLÉKLET

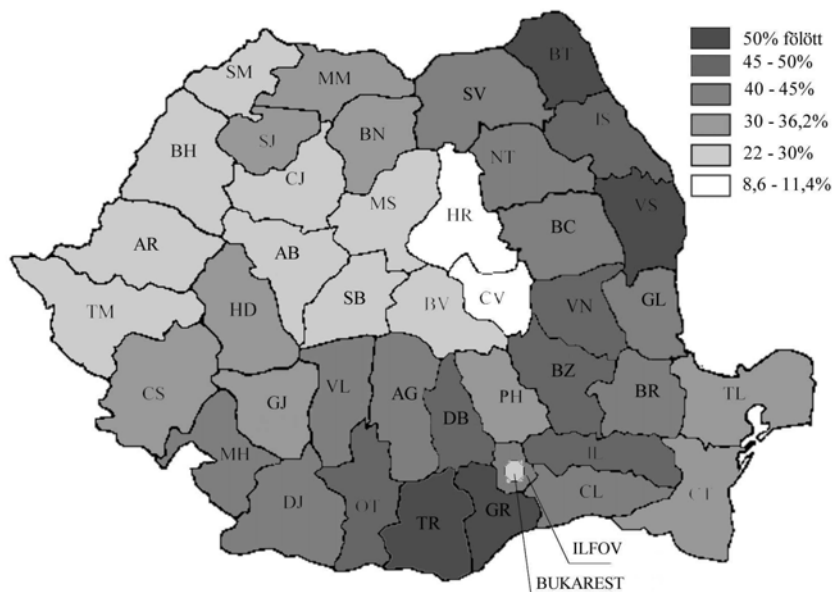
1. térkép: Részvételi arányok a 2004-es választások első fordulójában (megyei bontás)

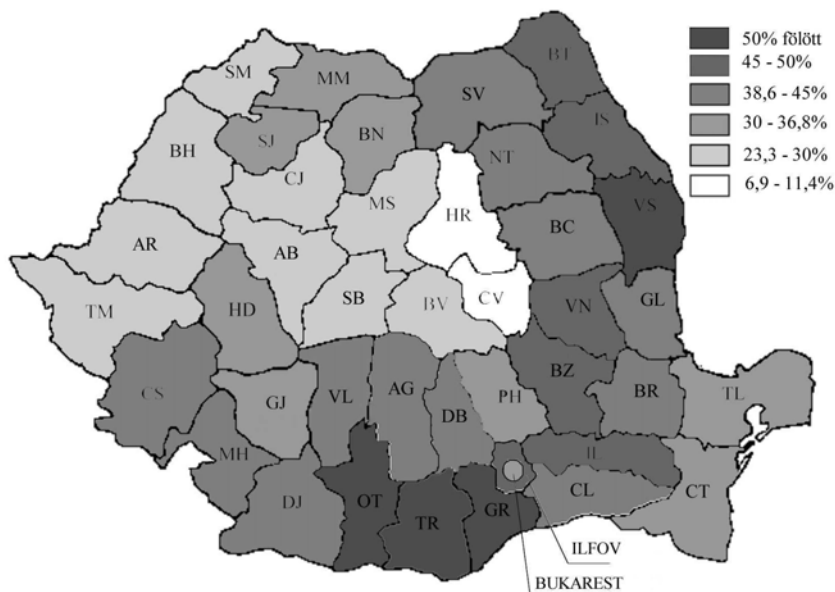
2. térkép: Részvételi arányok a 2004-es elnökválasztás második fordulójában (megyei bontás)

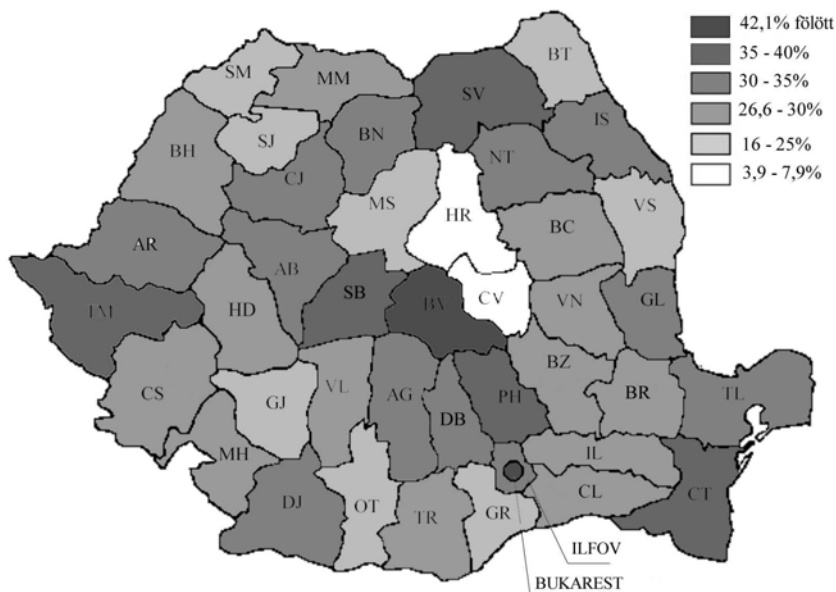
3. térkép: A Szociáldemokrata Párt (PSD) képviselőházi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

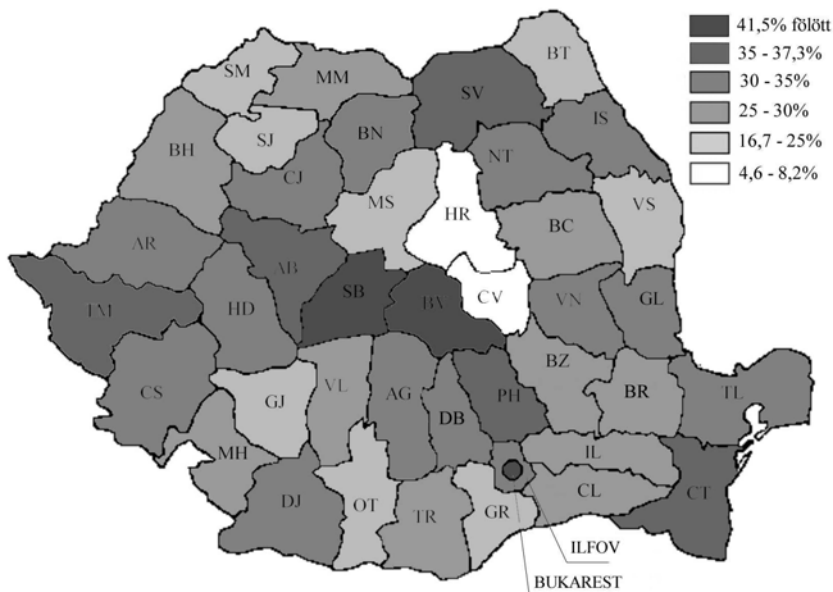
4. térkép: A Szociáldemokrata Párt (PSD) szenátusi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

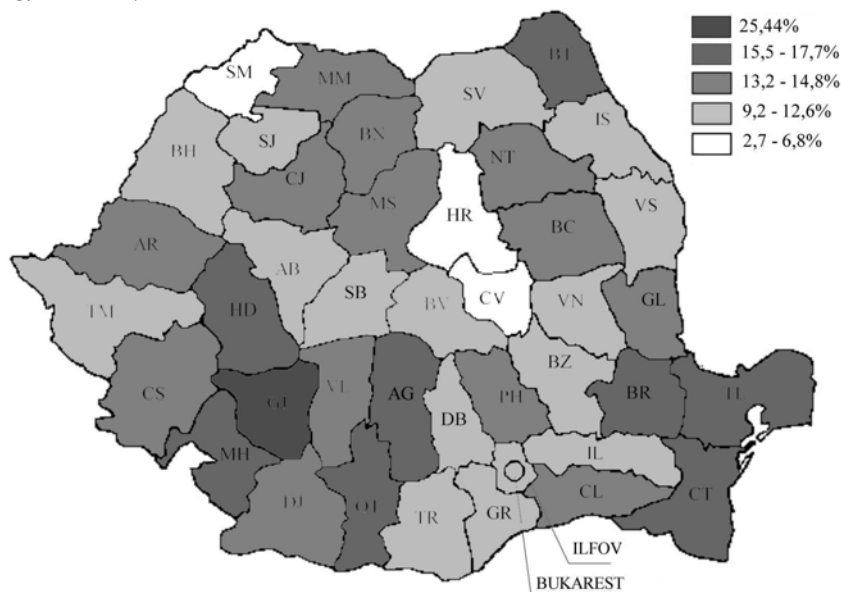
5. térkép: A D.A. szövetség képviselőházi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

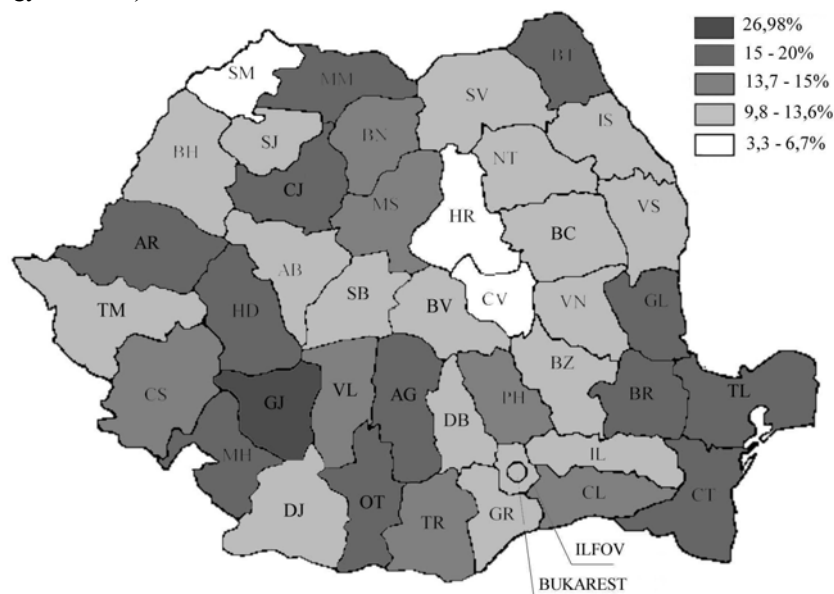
6. térkép: A D.A. szövetség szenátusi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

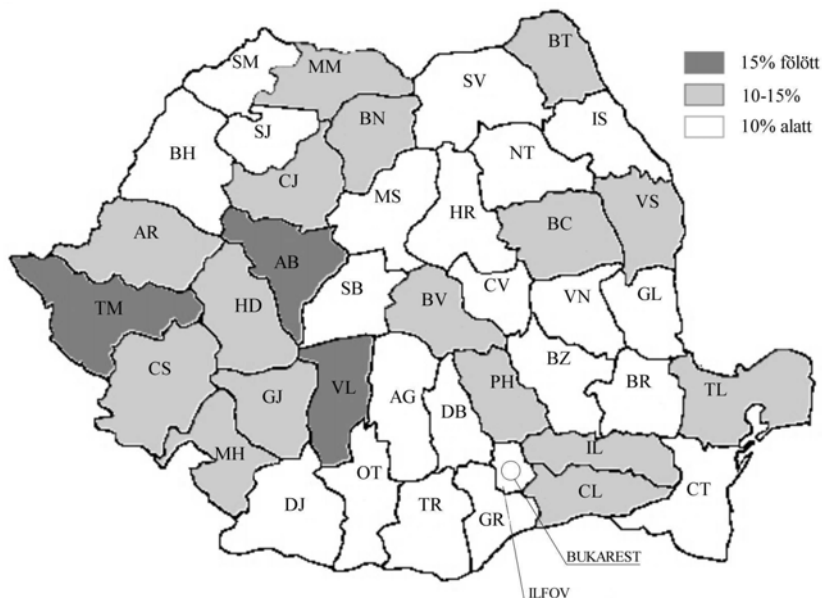
7. térkép: A Nagy-Románia Párt (PRM) képviselőházi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

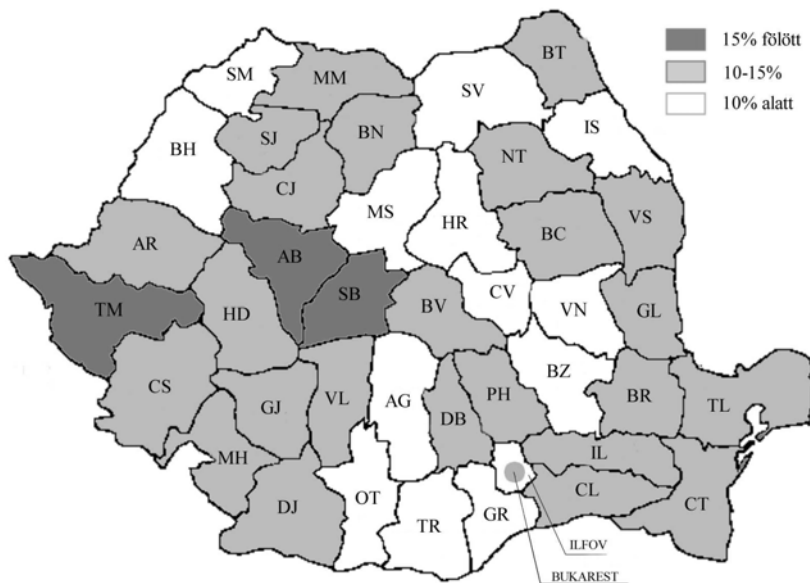
8. térkép: A Nagy-Románia Párt (PRM) szenátusi szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

9. térkép: Az elvesztegetett szavazatok eloszlása 2004-ben (Képviselőház)

10. térkép: Az elvesztegetett szavazatok eloszlása 2004-ben (Szenátus)

11. térkép: Az RMDSZ (képviselőházi, illetve szenátusi) szavazatainak aránya 2004-ben (megyei bontás)

